==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

અમરેન્દ્ર પ્રતાપ સિંહ

વિરુદ્ધ

તેજ બહાદુર પ્રજાપતિ અને અન્ય

૨૧ નવેમ્બર, ૨૦૦૩

[આર.સી. લાહોટી અને અશોક ભાન, ન્યાયમૂર્તિઓ]

મુદત અધિનિયમ, ૧૯૬૩ – કલમ ૬૫; અનુચ્છેદ ૬૫ – ઓરિસ્સા મર્જર સ્ટેટ્સ (લોઝ) એક્ટ, ૧૯૫૦ – કલમ ૭ – ધ ઓરિસ્સા શેડ્યુલ્ડ એરિયાઝ ટ્રાન્સફર ઓફ ઇમ્મુવેબલ પ્રોપર્ટી (બાય શેડ્યુલ્ડ ટ્રાઇબ્સ) રેગ્યુલેશન્સ, ૧૯૫૬ – ફકરા ૨(એફ), ૩, ૩–એ, ૭–ડી – આદિવાસી વિસ્તારમાં આદિવાસીની સ્થાવર મિલકતનું હસ્તાંતરણ – પ્રતિકૂળ કબજા દ્વારા દાવાવાળી જમીનમાં બિન–આદિવાસી દ્વારા માલિકી હક્કનો દાવો – તેની કાયદેસરતા – માન્ય નથી તેમ ઠેરવવામાં આવ્યું – ૧૯૫૦ ના અધિનિયમ અને

૧૯૫૬ ના વિનિયમોનો હેતુ એ જોવાનો અને સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે બિન–આદિવાસીઓ આદિવાસીઓની જમીનો પચાવી ન પાડે – આમ, આદિવાસી પાસેથી બિન–આદિવાસી દ્વારા પ્રતિકૂળ કબજો પ્રતિબંધિત છે – આદિવાસીઓની જમીનો રાજ્યમાં નિહિત થાય છે અને તેથી જ્યાં સુધી આ જમીનો આદિવાસીઓના કબજામાં હતી ત્યાં સુધી મુદત અધિનિયમ લાગુ પડતો નથી – નિર્દેશો સાથે ટ્રાયલ કોર્ટને પુનઃપ્રેષિત કરવામાં આવ્યો – ભારતનું બંધારણ – અનુચ્છેદ ૨૭૭, પાંચમી અનુસૂચિ.

કાયદાઓનું અર્થઘટન :

ધારાકીય આશય – તે નિશ્ચિત કરવા બાબત – શબ્દકોશનો અર્થ – તેનો ઉપયોગ – ઠેરવવામાં આવ્યું કે, ધારાકીય આશયને અસરકારક રીતે સાકાર કરવા માટે શબ્દના અર્થે કાયદાના સંદર્ભ પરથી રંગ ગ્રહણ કરવો જોઈએ.

પૂર્વચુકાદો – ઠેરવવામાં આવ્યું કે, ન્યાયાધીશો પર કોઈ ધારવામાં આવેલા આશયનું આરોપણ કરીને અથવા ગર્ભિત અર્થ કાઢીને તેમજ સ્પષ્ટપણે નિર્ધારિત ન કરવામાં આવ્યા હોય તેવા કાનૂની સિદ્ધાંતનું અનુમાન લગાવીને કોઈ ન્યાયિક નિર્ણયને વાંચી શકાય નહીં.

૧૯૬૨ પૂર્વે, સી અને પી, જેઓ અનુસૂચિત જનજાતિના સભ્યો છે, આદિવાસી વિસ્તારમાં આવેલી ખેતીની જમીનનો એક ટુકડો ધરાવતા હતા. ૧૯૬૨ માં, તેઓએ સદરહુ જમીન પૈકી ૦.૭૫ ડેસિબલમાં રહેલો પોતાનો હક્ક અને હિત એક એમ.એસ.એમ. ની તરફેણમાં હસ્તાંતરિત કર્યો, જેઓ પોતે પણ

અનુસૂચિત જનજાતિના છે. ૭.૪.૧૯૬૪ ના રોજ, એમ.એસ.એમ. એ સક્ષમ સત્તાધિકારી પાસેથી પરવાનગી મેળવ્યા બાદ, એક બિન-આદિવાસી એવા આર.એમ. ને તે જમીનમાંથી ૦.૪૦ ડેસિબલ જમીન વેચી દીધી હતી. ૧૯૬૫ માં, અપીલકર્તા-વાદીએ આર.એમ. પાસેથી તે પૈકી ૦.૧૯૫ ડેસિબલ જમીન ખરીદી હતી. ૧૯૬૮ માં, જ્યારે અપીલકર્તાએ દાવાવાળી જમીન પર બાંધકામ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂક્યો, ત્યારે અડીને આવેલી જમીનના માલિક દ્વારા તેમને તેમ કરતાં અટકાવવામાં આવ્યા હતા.

૧૯૬૫ ના વર્ષમાં નિષ્પાદિત કરવામાં આવેલા વેચાણ દસ્તાવેજ સાથે બિડેલા નકશામાં દાવાવાળી મિલકતના વર્ણનમાં એક ભૂલ ધ્યાને આવતાં, આર.એમ. દ્વારા અપીલકર્તાની તરફેણમાં સુધારા દસ્તાવેજ નિષ્પાદિત કરી આપવામાં આવ્યો હતો. હદ સીમાકનની કાર્યવાહી દરમિયાન એવું માલૂમ પડ્યું હતું કે, બિન-આદિવાસી એવા સામાવાળા નંબર ૧ દ્વારા અપીલકર્તાની માલિકીની દાવાવાળી જમીનના અમુક ભાગ પર દબાણ કરવામાં આવ્યું હતું. તેથી અપીલકર્તાએ સામાવાળા-પ્રતિવાદીઓ વિરુદ્ધ માલિકી હક્કની ઘોષણા, કબજો પુનઃપ્રાપ્ત કરવા તેમજ પ્રતિબંધક મનાઈહુકમ જારી કરવા માટેનો દીવાની દાવો દાખલ કર્યો હતો. સામાવાળાઓએ દાવાવાળી જમીન પર પ્રતિકૂળ કબજાના આધારે કબજાનો દાવો કર્યો હતો કેમ કે તેઓ ૧૨ વર્ષ કરતાં વધુ સમયગાળાથી તેના શાંતિપૂર્ણ અને સતત કબજામાં હતા. ટ્રાયલ કોર્ટે અપીલકર્તાની તરફેણમાં દાવો મંજૂર કર્યો હતો. તેની સામે થયેલી અપીલમાં, હાઇકોર્ટે પ્રતિકૂળ કબજાના કાનૂની આધાર પર સામાવાળાઓની તરફેણમાં

નિર્ણય આપ્યો હતો.

અપીલ મંજૂર કરતાં અને અમુક નિર્દેશો સાથે મામલો ટ્રાયલ કોર્ટને પુનઃપ્રેષિત કરતાં, કોર્ટે

ઠેરવવામાં આવ્યું : ૧.૧. આદિવાસી વિસ્તારોની પોતાની આગવી સમસ્યાઓ હોય છે. આદિવાસીઓ ઐતિહાસિક રીતે સમાજનો નબળો વર્ગ છે. તેઓ અત્યંત ભોળા હોવાથી અને અપ્રમાણિક લોકોની બદદાનતવાળી યુક્તિઓનો ભોગ બનતા હોવાથી તેમજ સદીઓથી વિસ્તરેલી તેમની નિર્દોષતા, ગરીબી અને પછાતપણાને કારણે શોષણનો ભોગ બનવાની સંભાવના ધરાવતા હોવાથી, તેમને કાયદાના રક્ષણની જરૂર છે. ભારતનું બંધારણ અને તે હેઠળ ઘડાયેલા કાયદાઓ જ્યાં પણ જરૂર જણાય ત્યાં આદિવાસીઓ અને આદિવાસી વિસ્તારો સાથે અલગ રીતે વર્તે છે. આદિવાસીઓ સ્થાયી થાય, કાયદાના રક્ષણાત્મક હાથ દ્વારા તેમની યોગ્ય સંભાળ લેવાય અને અનૈતિક પ્રપંચોનો ભોગ બનવાથી તેઓ બચી શકે તે જરૂરી છે જેથી તેઓ સમૃદ્ધ થઈ શકે અને ક્રમિક વિકાસની પ્રક્રિયા દ્વારા સમાજના મુખ્ય પ્રવાહમાં જોડાઈ શકે. આ પ્રક્રિયા ધીમી હશે, તેમ છતાં તેની શરૂઆત કરવી પડશે અને તેને સતત આગળ ધપાવવી પડશે. ઓરિસ્સા મર્જર્ડ સ્ટેટ્સ (લોઝ) એક્ટ, ૧૯૫૦ અને ધ ઓરિસ્સા શેડ્યુલ્ડ એરિયાઝ ટ્રાન્સફર ઓફ ઇમ્મુવેબલ પ્રોપર્ટી (બાય શેડ્યુલ્ડ ટ્રાઇબ્સ) રેગ્યુલેશન્સ, ૧૯૫૬ દ્વારા પ્રાપ્ત કરવાનો ઉદ્દેશ એ જોવાનો છે કે મૂળ આદિવાસી જનજાતિનો કોઈપણ સભ્ય પોતે પ્રાપ્ત કરેલી મિલકતની માલિકી

અબાધિતપણે સતત ધરાવતો રહે અને કાયદા દ્વારા માન્ય એવી દરેક પ્રક્રિયા કે જેના દ્વારા સ્થાવર મિલકતમાંનો માલિકી હક્ક એક વ્યક્તિમાં સમાપ્ત થઈને અન્ય વ્યક્તિમાં નિહિત થાય છે, તે પ્રક્રિયા આદિવાસીઓના સંદર્ભમાં તેના અમલમાં એટલી હદે મર્યાદિત રહેવી જોઈએ કે જેથી એક આદિવાસીની સ્થાવર મિલકત બીજા આદિવાસીમાં ભલે નિહિત થઈ શકે, પરંતુ કોઈપણ આદિવાસીમાં નિહિત સ્થાવર મિલકતનો માલિકી હક્ક કોઈપણ સંજોગોમાં બિન–આદિવાસીમાં નિહિત થવો જોઈએ નહીં. આ બાબત એ જોવા અને સુનિશ્ચિત કરવા માટે છે કે બિન–આદિવાસીઓ મિલકત સંપાદિત કરીને અને આદિવાસીઓના રહેઠાણ વિસ્તારમાં મૂળિયાં જમાવીને આદિવાસીઓ વચ્ચે ઘૂસણખોરી કરવામાં સફળ ન થાય. [૫૭–ડી–જી]

૧.૨. ૧૯૫૬ ના વિનિયમોના પેરા ૨ ના ખંડ (એફ) દ્વારા 'સ્થાવર મિલકતનું હસ્તાંતરણ' એવા કાનૂની શબ્દપ્રયોગને એક વિસ્તૃત અને વ્યાપક અર્થ આપવાનું પસંદ કરવામાં આવ્યું છે, જેથી તેના અર્થવિસ્તારમાં માત્ર વસિયતી નિકાલની એવી સુવિખ્યાત પદ્ધતિઓ જ નહીં કે જેના પરિણામે સ્થાવર મિલકતમાંના હિતનું હસ્તાંતરણ થતું હોવાનું સ્થાપિત થયેલું છે, પરંતુ આવી સ્થાવર મિલકત સાથે કરવામાં આવેલો કોઈપણ એવો 'વ્યવહાર' પણ સામેલ થાય છે કે જે સ્થાવર મિલકતમાં રહેલા હિતના હસ્તાંતરણનું કારણ બનતો હોય અથવા તેવા હસ્તાંતરણમાં પરિણમતો હોય, તે તમામ બાબતો તેમાં સમાવિષ્ટ કરવામાં આવેલ છે. આ વિશિષ્ટ શબ્દપ્રયોગને અત્યંત વ્યાપક અને વિસ્તૃત અર્થ આપવો આવશ્યક છે. સ્થાવર મિલકત સંબંધિત કોઈપણ એવો સોદો,

લેવડદેવડ અથવા વ્યવહાર કે જે કોઈ આદિવાસીના આવી સ્થાવર મિલકત પરના કાયદેસરના માલિકી હક્ક, વાસ્તવિક કબજા અથવા કબજો ધરાવવાના અધિકારને પૂર્ણપણે સમાપ્ત કરવાની અને તે જ અધિકાર કોઈ બિન–આદિવાસી વ્યક્તિમાં નિહિત કરવાની ચોક્કસ અસર ધરાવતો હોય, તે તમામ બાબતો 'સ્થાવર મિલકતનું હસ્તાંતરણ' ના કાનૂની અર્થમાં અનિવાર્યપણે સમાવિષ્ટ થશે. [૫૬–ડી–ઈ; ૬૦–એ–બી]

સંજય દિનકર આસરકર વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય અને અન્ય, (૧૯૮૬) ૧ એસ.સી.સી. ૮૩; પાંડે ઓરાઓં વિરુદ્ધ રામ ચંદર સાહુ અને અન્ય, (૧૯૯૨) સપ્લી. ૨ એસ.સી.સી. ૭૭; માંચેગૌડા વિરુદ્ધ કર્ણાટક રાજ્ય, (૧૯૮૪) ૩ એસ.સી.આર. ૫૦૨; લિંગપ્પા પોચન્ના અપ્પેલવાર વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, [૧૯૮૪] ૨ એસ.સી.આર. ૨૨૪; ગામિની ક્રિષ્નય્યા વિરુદ્ધ ગુરાઝા શેષાચલમ, (૧૯૬૫) ૧ એસ.સી.આર. ૧૯૫ અને મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય વિરુદ્ધ બાબુ લાલ અને અન્ય, (૧૯૭૭) ૨ એસ.સી.સી. ૪૩૫, સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

જગદીશ વિરુદ્ધ મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઈ.એર. (૧૯૯૩) એમ.પી. ૧૩૨; વાજેરામ વિરુદ્ધ કાનીરામ, (૧૯૯૨) રેવન્યુ નિર્ણય ૨૭૦ અને દિનેશ કુમાર અને અન્ય વિરુદ્ધ મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, (૧૯૯૫) રેવન્યુ નિર્ણય ૩૫૮, સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

ડી (સગીર) વિરુદ્ધ બર્કશાયર કાઉન્ટી કાઉન્સિલ, (૧૯૮૭) ૧ ઓલ

ઈ.આર. ૨૦ (એચ.એલ.), સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૨.૧ સંબંધિત મિલકતનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ; કાયદેસરના હક્કદાર માલિકમાં નિહિત થયેલા માલિકી હક્કનું કાનૂની સ્વરૂપ, તેમજ પ્રતિકૂળ કબજેદાર જે પ્રકારનો કબજો વાસ્તવમાં ભોગવી રહ્યો છે તે તમામ એવા પ્રસ્તુત અને સુસંગત પરિબળો છે કે જે પ્રતિકૂળ કબજાના સિદ્ધાંતની પ્રયોજ્યતા આકર્ષવા માટે અદાલતી વિચારણામાં લેવાય છે. મિલકતમાં રહેલો અધિકાર એવો હોવો આવશ્યક છે કે જે કાયદેસર રીતે હસ્તાંતરણક્ષમ હોય અને હરીફ દાવેદાર પક્ષકાર દ્વારા કાયદેસર રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય તેવો હોય. પ્રતિકૂળ કબજો હંમેશાં હસ્તાંતરણક્ષમ અધિકાર પર જ કાર્ય કરે છે. કાયદાના અમલ દ્વારા તે અધિકાર હસ્તાંતરિત થયેલો ગણાય છે, કારણ કે તે અધિકાર સ્વેચ્છાએ હસ્તાંતરિત થઈ શકે તેવો હતો અને હરીફ પક્ષકારના ગેરકાયદેસર અને ખોટા કૃત્યો વિશે વાસ્તવિક રીતે અથવા રચનાત્મક/અન્વયિત રીતે સંપૂર્ણપણે જાણતો હોવા છતાં નિષ્ક્રિય બેસી રહેનાર કાયદેસરના હક્કદાર દાવાકર્તાની ગંભીર ચૂક, કસૂર અને નિષ્ક્રિયતાના પરિણામે, તે અનૈચ્છિક રીતે હસ્તાંતરિત થયો હોવાનું પ્રતિકૂળ કબજાના સિદ્ધાંત દ્વારા કાયદાની દ્રષ્ટિએ માન્ય રાખવા માંગવામાં આવે છે. મિલકત પરના પોતાના કાનૂની અધિકારોની યોગ્ય કાળજી અને સંભાળ લેવામાં દાખવવામાં આવેલી આવી નિષ્ક્રિયતા અથવા ચૂકને પણ પોતાની મિલકત સાથે 'વ્યવહાર' કરવાની એક એવી ચોક્કસ પદ્ધતિ કે રીત કહી શકાય છે કે જેના પરિણામે મિલકતમાંનો પોતાનો માલિકી હક્ક કાયમ માટે સમાપ્ત થાય છે અને મિલકતનો કબજો ધરાવનાર અપકૃત્ય કરનાર/કસૂરવાર

વ્યક્તિમાં તે માલિકી હક્ક નિહિત થાય છે અને આ રીતે સમાજના નબળા વર્ગનું રક્ષણ કરવાના કલ્યાણકારી ઉદ્દેશથી ઘડવામાં આવેલા સમાજ કલ્યાણના કાયદાના સંદર્ભમાં આપી શકાય તેવા અત્યંત વ્યાપક અને વિસ્તૃત અર્થમાં તે સ્થાવર મિલકતનું હસ્તાંતરણ બને છે. [૬૧–બી–ઈ]

૨.૨. પ્રસ્તુત કેસમાં, સાર્વભૌમ અધિકારક્ષેત્રના સિદ્ધાંત અનુસાર જમીનની આખરી અને અંતિમ માલિકી રાજ્યમાં નિહિત છે. આદિવાસીઓને માત્ર જમીન ધારણ કરવાનો કાયદેસરનો અધિકાર પ્રદાન કરવામાં આવેલ છે, જે અધિકાર બિન–આદિવાસીઓની તરફેણમાં સંપૂર્ણપણે અહસ્તાંતરણીય છે. એ બાબત તદ્દન સ્પષ્ટ છે કે જ્યાં સુધી સક્ષમ સત્તાધિકારીની પૂર્વ મંજૂરી દ્વારા સ્પષ્ટ પરવાનગી આપવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, કોઈપણ આદિવાસી વ્યક્તિમાં નિહિત સ્થાવર મિલકતનો અધિકાર કોઈ બિન–આદિવાસીની તરફેણમાં હસ્તાંતરિત કરવાની અથવા કોઈ બિન–આદિવાસી વ્યક્તિ દ્વારા પ્રાપ્ત કે સંપાદિત કરવાની કાયદો કોઈ પરવાનગી આપતો નથી. 'સ્થાવર મિલકતનું હસ્તાંતરણ' ની કાનૂની વ્યાખ્યા શક્ય તેટલા અત્યંત વ્યાપક શબ્દોમાં ઘડવામાં આવી છે. આ વૈધાનિક વ્યાખ્યામાં સ્થાવર મિલકતમાં અધિકાર, માલિકી હક્ક અને હિત હસ્તાંતરિત કરવાની તમામ સુવિખ્યાત પદ્ધતિઓ અને રીતોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે અને આ વ્યાખ્યાને સંપૂર્ણપણે સર્વગ્રાહી અને પરિપૂર્ણ બનાવવા માટે, તેમાં વિશિષ્ટ અને સ્પષ્ટ રીતે – 'આવી મિલકત સાથેનો અન્ય કોઈપણ વ્યવહાર' એવો શબ્દપ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે, જે ધારણકર્તાના અધિકાર, માલિકી હક્ક અથવા હિત પર વિપરીત અસર કરતી, તેને એક પક્ષકારમાં સમાપ્ત કરતી અને

અન્ય વ્યક્તિમાં નિહિત કરતી અથવા ઉપાર્જિત કરતી અન્ય કોઈપણ પદ્ધતિને પોતાના સર્વાંગી વ્યાપમાં આવરી લેશે. અહીં 'વ્યવહાર' શબ્દનો પ્રયોગ એવા સ્પષ્ટ વૈધાનિક આશયનો સૂચક છે કે માત્ર તેવું સીધું હસ્તાંતરણ જ નહીં પરંતુ આવી મિલકત સાથેનો કોઈપણ વ્યવહાર (જોકે આવો વ્યવહાર કાયદાની દ્રષ્ટિએ વિધિવત હસ્તાંતરણ સમાન ન પણ ગણાતો હોય) આ કાનૂની શબ્દપ્રયોગના અર્થમાં સમાવિષ્ટ કરવા માંગવામાં આવ્યો છે. આવો 'વ્યવહાર' આદિવાસી પક્ષકાર તરફથી કરવામાં આવેલું સ્વેચ્છિક કૃત્ય હોઈ શકે છે અથવા આદિવાસીના અજ્ઞાન, ગરીબી કે સદીઓ જૂના પછાતપણાના પરિણામે તેની ચૂક, કસૂર કે નિષ્ક્રિયતાના કારણે થયેલો 'વ્યવહાર' પણ બની શકે છે, જે બાબત જ્યારે આદિવાસીની મિલકતનો વાસ્તવિક કબજો બિન–આદિવાસી દ્વારા લઈ લેવામાં આવે અથવા અન્યથા તેની ઉચાપત કરવામાં આવે કે બિન–આદિવાસી દ્વારા તે પચાવી પાડવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે ત્યારે અસ્તિત્વમાં હોવાનું કાયદા હેઠળ માની લેવામાં આવશે (પ્રિઝ્યુમ કરવામાં આવશે). બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, આદિવાસી પક્ષકાર તરફથી કરવામાં આવેલી એવી કોઈપણ ચૂક અથવા દાખવવામાં આવેલી નિષ્ક્રિયતા કે જે સ્થાવર મિલકત પરના તેના કાયદેસરના અધિકારોથી તેને વંચિત રાખવામાં અથવા તેના અધિકારોમાં ઘટાડો કે હાનિ થવામાં પરિણમે છે, તે તેના દ્વારા આવી મિલકત સાથે કરવામાં આવેલો 'વ્યવહાર' ગણાશે, અને તેથી તે સ્થાવર મિલકતનું હસ્તાંતરણ બનશે. આ સ્થિતિ એટલા માટે છે કારણ કે ધારાસભા દ્વારા આદિવાસી પોતાની સ્થાવર મિલકતનું રક્ષણ કરવા માટે પૂરતો સક્ષમ ન હોવાનું કાયદાકીય રીતે માનવામાં

આવે છે. ૧૯૫૬ ના વિનિયમોના પેરા ૩એ દ્વારા અનુસૂચિત જનજાતિના સભ્યની કોઈપણ સ્થાવર મિલકત પર ગેરકાયદે પ્રવેશ દ્વારા અથવા અન્ય કોઈપણ રીતે અનધિકૃત કબજો ધરાવનાર કોઈપણ વ્યક્તિને બેદખલ કરવા માટે ખાસ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, જેના સંબંધમાં જરૂરી કાનૂની પગલાં સંબંધિત આદિવાસી દ્વારા અથવા તેમાં હિત ધરાવતી અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા અથવા સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા સુઓ મોટો પણ લઈ શકાય છે. તેથી આવા સંજોગોમાં રજૂઆત કરવાના અધિકારની વિભાવના તેનું પ્રસ્તુત મહત્વ ગુમાવી દે છે. કલ્યાણકારી રાજ્ય એ આદિવાસીઓની સમગ્ર સ્થાવર મિલકતનું કાનૂની રક્ષક અને ટ્રસ્ટી છે અને આદિવાસી આવી મિલકતના કબજામાં સતત જળવાઈ રહે તે જોવાની રાજ્ય સરકાર પર બંધારણીય અને વૈધાનિક ફરજ લાદવામાં આવી છે. પેરા ૩એ હેઠળ આવી કાર્યવાહી કરવા માટે મુદતનો કોઈ સમયગાળો ઠરાવવામાં આવ્યો નથી. પરિણામે મુદત અધિનિયમ, ૧૯૬૩ ના અનુચ્છેદ ૬૫ માં જણાવેલી ૧૨ વર્ષની મુદતની નિર્ધારિત કાનૂની જોગવાઈ આદિવાસી પૂરતી તદ્દન અપ્રસ્તુત અને બિનઅસરકારક બની જાય છે. આદિવાસીએ મુદતના સામાન્ય કાયદા દ્વારા શાસિત થતો પરંપરાગત દીવાની દાવો અદાલતમાં દાખલ કરવાની કોઈ અનિવાર્ય જરૂર નથી; જો તે પોતે અથવા તેના વતી અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિ રાજ્ય સરકાર સમક્ષ રજૂઆત કરે અથવા રાજ્ય સરકાર પોતે તેનું કાયદેસર રક્ષણ કરવા માટે સક્રિય થઈને કાનૂની કાર્યવાહી હાથ ધરે અને તેની મિલકત તેને પુનઃપ્રાપ્ત કરી આપે તો તે કાયદા અનુસાર સંપૂર્ણપણે પૂરતું છે. આવી કોઈપણ કાનૂની કાર્યવાહીને મુદત અધિનિયમનો ન તો અનુચ્છેદ ૬૫ કે

ન તો કલમ ૨૭ લાગુ પડશે. આદિવાસીની માલિકીની સ્થાવર મિલકત પર પ્રતિકૂળ કબજાના સિદ્ધાંતનો આશરો લઈને કોઈ બિન–આદિવાસી વ્યક્તિની તરફેણમાં માલિકી હક્ક પ્રાપ્ત કરવો એ કાયદા દ્વારા સ્પષ્ટપણે પ્રતિબંધિત છે અને કોઈપણ અદાલત દ્વારા તેને ક્યારેય પણ માન્ય રાખી શકાય નહીં કે સમર્થન આપી શકાય નહીં. [૬૧–જી–એચ; ૬૨–એ–એચ; ૬૩–એ–બી]

૨.૩. ૬.૪.૧૯૬૪ સુધીનો સમગ્ર સમયગાળો, કે જે સમય દરમિયાન આ વિવાદિત જમીન આદિવાસીઓની કાયદેસરની માલિકી હેઠળ હતી, તે સમયગાળાને કાનૂની મુદતની ગણતરીમાંથી સંપૂર્ણપણે બાકાત રાખવો પડશે. તારીખ ૭.૪.૧૯૬૪ ના રોજ સબ–ડિવિઝનલ ઓફિસરની કાયદેસરની પૂર્વ પરવાનગી મેળવીને આદિવાસી દ્વારા બિન–આદિવાસીને જમીનનું કાયદેસર વેચાણ કરવામાં આવ્યું હોવાથી, તે તારીખથી અને તે તારીખ પછી દાવાવાળી મિલકત પર સામાવાળા નંબર ૧ નો કબજો વિરોધી/પ્રતિકૂળ ગણવામાં આવશે. વર્ષ ૧૯૭૦ માં મૂળ અપીલકર્તા દ્વારા અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવેલા આ દીવાની દાવામાં, મુદત અધિનિયમના અનુચ્છેદ ૬૫ ના સંદર્ભમાં કાનૂની મુદતના સમયગાળાની ગણતરી કરવી પડશે. તે સમય સુધીમાં માત્ર ૬ વર્ષનો સમયગાળો, એટલે કે વર્ષ ૧૯૬૪ થી વર્ષ ૧૯૭૦ વચ્ચેનો સમયગાળો જ વીત્યો હતો. તેથી અપીલકર્તાનો આ દાવો મુદતદોષથી બાધિત થયેલો ન હતો. [૬૩–બી–ડી]

૨.૪. કોઈ આદિવાસી ૧૯૫૬ ના વિનિયમોના પેરા ૭ડી સાથે વંચાણે

લેવાતા મુદત અધિનિયમ, ૧૯૬૩ ના અનુચ્છેદ ૬૫ અને કલમ ૨૭ ના સંદર્ભમાં અન્ય આદિવાસીની સ્થાવર મિલકત પર પ્રતિકૂળ કબજા દ્વારા માલિકી હક્ક પ્રાપ્ત કરી શકે છે, પરંતુ ભારતના બંધારણ દ્વારા તે સંબંધમાં પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાની રૂએ રાજ્ય વિધાનમંડળ અથવા રાજ્યપાલ દ્વારા જાહેર કરાયેલા વિશેષ કાયદા દ્વારા આ બાબત ખાસ પ્રતિબંધિત કરવામાં આવેલ હોવાથી, કોઈ બિન–આદિવાસી વ્યક્તિ આદિવાસીની માલિકીની મિલકત પર પ્રતિકૂળ કબજા દ્વારા દીર્ઘકાલીન અધિકારનો દાવો કરી શકતી નથી કે માલિકી હક્ક પ્રાપ્ત કરી શકતી નથી. સામાન્ય કાયદો જ્યાં સુધી વિશેષ કાયદા સાથે વિરોધાભાસમાં હોય તે હદ સુધી તે વિશેષ કાયદાની જોગવાઈઓને નિષ્ફળ બનાવી શકે નહીં, અન્યથા બંને જોગવાઈઓનું સુસંગત અર્થઘટન કરીને તેમનો સમન્વય કરવાનો પ્રયાસ કરવો પડશે. [૬૪–બી–સી]

માધવરાવ વામન સૌંદલગેકર અને અન્ય વિરુદ્ધ રઘુનાથ વેંકટેશ દેશપાંડે અને અન્ય, એ.આઇ.એર. (૧૯૨૩) પી.સી. ૨૦૫; કરીમુલ્લાખાન તે મોહમ્મદ ઈશાકખાનના પુત્ર અને અન્ય વિરુદ્ધ ભાનુપ્રતાપસિંહ, એ.આઇ.એર. ૩૬ (૧૯૪૯) નાગપુર, ૨૬૫; લક્ષ્મી ગૌડા અને અન્ય વિરુદ્ધ દંડાસી ગૌરા (મૃતક તેમના કાનૂની વારસદારો મારફતે) અને અન્ય, એ.આઇ.એર. (૧૯૯૨) ઓરિસ્સા ૫ અને મધિયા નાયક વિરુદ્ધ અર્જુન પ્રધાન અને અન્ય, ૬૫ (૧૯૮૮) કટક લૉ ટાઇમ્સ ૩૬૦, સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૩.૧. જે શબ્દો વૈધાનિક કાયદામાં કે કાનૂની અધિનિયમમાં વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યા ન હોય તેવા શબ્દોના યોગ્ય અર્થો શોધી કાઢવા માટે શબ્દકોશોને એક વિશ્વસનીય અને સુરક્ષિત માર્ગદર્શક તરીકે ધ્યાને લઈ શકાય છે. તેમ છતાં પણ, કાનૂની અર્થઘટન કરવા માટે શબ્દકોશો એ આખરી કે નિર્ણાયક શબ્દ નથી. કોઈપણ શબ્દો જે ચોક્કસ સંદર્ભ, પરિવેશ અને પૃષ્ઠભૂમિમાં ઉપયોગમાં લેવાયા હોય તેમાંથી જ પોતાનો વાસ્તવિક રંગ, મર્મ અને અર્થ ગ્રહણ કરે છે. જે કાયદાકીય યોજના અથવા વૈધાનિક માળખામાં તે શબ્દનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હોય તેના સમગ્ર સ્વરૂપને ધ્યાને રાખીને, શબ્દકોશોમાં આપેલા સામાન્ય અર્થ કરતાં વધુ મર્યાદિત અથવા વધુ વ્યાપક અને વિસ્તૃત અર્થ કે ભાવ આપવો કાયદાની દ્રષ્ટિએ સંપૂર્ણપણે માન્ય અને સ્વીકાર્ય છે. અદાલતે શબ્દોના અર્થનું એવું યોગ્ય અર્થઘટન અને અન્વય કરવો જોઈએ કે જેનાથી ધારાસભાના વૈધાનિક આશય અને ઉદ્દેશને સંપૂર્ણપણે અસરકારક અને પરિપૂર્ણ બનાવી શકાય. જ્યારે સંબંધિત કાયદાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ કોઈ કાનૂની અનિષ્ટ કે દૂષણને અટકાવવાનો અને સમાજના નબળા તથા વંચિત વર્ગોને કાયદાકીય રક્ષણ પ્રદાન કરવાનો હોય, ત્યારે જો શબ્દને વિસ્તૃત અર્થ આપવાથી, એટલું જ નહીં પરંતુ તેને ખેંચીને વધુ વ્યાપક બનાવેલો અર્થ આપવાથી પણ જો કાયદો પોતે પ્રાપ્ત કરવા માંગેલા વાસ્તવિક ઉદ્દેશને સિદ્ધ કરવામાં સફળ થતો હોય, તો અદાલત તે શબ્દ પર આવો વિસ્તૃત કે ખેંચાયેલો અર્થ મૂકતાં જરાય ખચકાશે નહીં. [પક્ષ–એફ–એચ; પ૭–એ]

ન્યાયમૂર્તિ જી.પી. સિંહ દ્વારા લિખિત પ્રિન્સિપલ્સ ઓફ સ્ટેચ્યુટરી

ઇન્ટરપ્રિટેશન, આઠમી આવૃત્તિ, ૨૦૦૧; ચેમ્બર્સ ટ્વેન્ટિએથ સેન્ચુરી ડિક્શનરી, નવી આવૃત્તિ, ૧૯૮૩ અને બ્લેક્સ લૉ ડિક્શનરી, ૬ઠ્ઠી આવૃત્તિ, સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૩.૨. કોઈપણ ન્યાયિક નિર્ણય વાસ્તવમાં જે બાબત નક્કી કરે છે તેના માટે જ પ્રમાણભૂત સત્તા છે, અને ન્યાયાધીશો પર કાલ્પનિક કે અનુમાનિત આશય આરોપિત કરીને અથવા ગર્ભિત રીતે જે કંઈ તેમાં વાંચી શકાય તેના માટે નથી, કે તેમાંથી કાયદાનો એવો કોઈ સિદ્ધાંત તારવવા માટે નથી કે જે ન્યાયાધીશોએ ચુકાદામાં સ્પષ્ટપણે ઠરાવ્યો ન હોય. [૬૩–એચ; ૬૪–એ]

દીવાની અપીલીય અધિકારક્ષેત્ર : દીવાની અપીલ નંબર ૧૧૪૮૩/૧૯૯૬.

ઓરિસ્સા હાઇકોર્ટ દ્વારા એ.એચ.ઓ. નંબર ૨૬/૧૯૮૭ માં તારીખ ૧૨.૯.૯૪ ના રોજ આપવામાં આવેલા ચુકાદા અને હુકમ સામે.

અપીલકર્તા તરફથી વી.કે.એસ. ચૌધરી, વિવેક રાજ સિંહ, પ્રકાશ કુ. સિંહ અને એ.એસ. પુંડીર.

સામાવાળાઓ તરફથી અનૂપ જી. ચૌધરી, સુરેશ સી. ગુપ્તા, અનિલ હુડ્ડા, ગુણેશ્વર, કૌશલ યાદવ અને રણબીર સિંહ યાદવ.

કોર્ટનો ચુકાદો ન્યાયમૂર્તિ આર.સી. લાહોટી દ્વારા આપવામાં આવેલ.

દાવાવાળી મિલકતમાં રાઉરકેલા સ્થિત મૌઝા દુર્ગાપુરના સુંદરગઢ વિસ્તારમાં આવેલી ખેતીની જમીનનો એક ટુકડો સમાવિષ્ટ છે. વર્ષ ૧૯૬૨ પહેલાં, આ મિલકત ચાંદ ઓરામ અને પેરા ઓરામની માલિકીની હતી. તે બંને ઓરાઓં જનજાતિના છે, જે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૪૨ ના ખંડ (૧) દ્વારા પ્રદત્ત સત્તાની રૂએ બહાર પાડવામાં આવેલા બંધારણ (અનુસૂચિત જનજાતિ) આદેશ, ૧૯૫૦ દ્વારા અધિસૂચિત કરાયા મુજબ ઓરિસ્સા રાજ્યમાં એક અનુસૂચિત જનજાતિ છે. તારીખ ૨૧.૧૨.૧૯૬૨ ના રોજ ચાંદ અને પેરાએ ૦.૭૫ ડેસિબલ જમીનમાંના પોતાના હક્ક અને હિતનું એક મંગલ સિંહ માંકીની તરફેણમાં હસ્તાંતરણ કર્યું હતું. ઉક્ત મંગલ સિંહ માંકી પણ અનુસૂચિત જનજાતિના જ એક વ્યક્તિ હતા. મંગલ સિંહ માંકીએ, પાનપોશના સબ–ડિવિઝનલ ઓફિસરની પરવાનગી મેળવ્યા બાદ, એક રત્નમણિ મોહાપાત્રાની તરફેણમાં નિષ્પાદિત તારીખ ૭.૪.૧૯૬૪ ના નોંધાયેલા વેચાણ દસ્તાવેજ દ્વારા ૦.૪૦ ડેસિબલ જમીન વેચી હતી, અને તે જ દિવસે અન્ય એક નોંધાયેલા વેચાણ દસ્તાવેજ દ્વારા બાકી રહેલી ૦.૩૫ ડેસિબલ જમીન એક હરિહર પ્રધાનને હસ્તાંતરિત કરી હતી. તારીખ ૬.૯.૧૯૬૫ ના રોજ વાદી–અપીલકર્તા ડૉ. અમરેન્દ્ર પ્રતાપ સિંહે રત્નમણિ મોહાપાત્રા પાસેથી તે ૦.૪૦ ડેસિબલમાંથી ૦.૧૯૫ ડેસિબલ જમીન ખરીદી હતી. વાદી–સામાવાળા દ્વારા ખરીદવામાં આવેલી આ જમીન જ વિવાદની વિષયવસ્તુ બને છે. વાદીની માલિકીની આ જમીન પ્લોટ નંબર ૧૧૪૭/૧ તરીકે ક્રમાંકિત થયેલ છે.

વાદીના જણાવ્યા અનુસાર, તેમણે પોતાના દ્વારા ખરીદવામાં આવેલી

જમીનમાંથી ૦.૦૫ ડેસિબલ ક્ષેત્રફળ પર વર્ષ ૧૯૬૫ માં બાંધકામ કર્યું હતું. જ્યારે તેમણે બાકીના ક્ષેત્રફળ પર બાંધકામ કરવાનો વિચાર કર્યો, ત્યારે અડીને આવેલી જમીનના માલિક હરિહર પ્રધાન દ્વારા તેમને તેમ કરતાં અવરોધવામાં આવ્યા હતા, જેના પગલે વાદીએ પોતાના પુરોગામી હક્કદાર શ્રીમતી રત્નમણિ મોહાપાત્રાનો સંપર્ક કર્યો હતો. એવું માલૂમ પડ્યું હતું કે તારીખ ૬.૯.૧૯૬૫ ના વેચાણ દસ્તાવેજ સાથે જોડાયેલા નકશામાં વેચાણની વિષયવસ્તુ બનતી જમીનના વર્ણનમાં કેટલીક ભૂલ રહી ગઈ હતી. શ્રીમતી રત્નમણિ મોહાપાત્રાએ, અમીન મારફતે જમીનનું સીમાંકન કરાવ્યા બાદ, વાદી–અપીલકર્તાની તરફેણમાં તારીખ ૩૧.૮.૧૯૬૮ નો સુધારા દસ્તાવેજ નિષ્પાદિત કર્યો હતો.

સીમાંકનની કાર્યવાહી દરમિયાન એવું માલૂમ પડ્યું હતું કે પ્રતિવાદી–સામાવાળા નંબર ૧ એ પણ વર્ષ ૧૯૬૨ માં નિષ્પાદિત થયેલા નોંધાયેલા વેચાણ દસ્તાવેજ હેઠળ કેટલીક જમીન ખરીદી હતી અને દાવાવાળી જમીનના એક ભાગ પર દબાણ કર્યું હતું. વાદી–અપીલકર્તા દ્વારા સીમાંકન માટેની કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી હતી, જેનો પ્રતિવાદી–સામાવાળા નંબર ૧ દ્વારા વિરોધ કરવામાં આવ્યો હતો. સીમાંકન આખરી કરવામાં આવ્યું હતું અને દબાણની હકીકતની પુષ્ટિ થઈ હતી.

પક્ષકારો વચ્ચેના વિવાદના પરિણામે સી.આર.પી.સી. ની કલમ ૧૪૫ હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી હતી. વર્ષ ૧૯૭૦ માં વાદીએ પ્રતિવાદી–સામાવાળાઓ સામે માલિકી હક્કની ઘોષણા, કબજો પાછો મેળવવા અને

કાયમી પ્રતિબંધક મનાઈહુકમ જારી કરવા માટે દીવાની દાવો દાખલ કર્યો હતો. પ્રતિવાદીઓએ અનેક આધારો પર દાવાનો વિરોધ કર્યો હતો. છેવટે વિચારણા માટે બાકી રહેલો એકમાત્ર આધાર, અને જેની સાથે અમારે નિસબત છે, તે પ્રતિવાદીઓની એવી દલીલ છે કે તેઓ વર્ષ ૧૯૫૮ થી તેના પર મકાન બનાવીને અને તેમાં સતત વસવાટ કરીને દાવાવાળી મિલકતનો કબજો ધરાવતા હતા અને આમ વાદી તથા તેમના પુરોગામી હક્કદારો વિરુદ્ધ ૧૨ વર્ષથી વધુ સમયગાળા માટે દાવાવાળી જમીનનો સતત, ખુલ્લો અને શાંતિપૂર્ણ પ્રતિકૂળ કબજો ધરાવતા હોવાને કારણે તેઓએ પ્રતિકૂળ કબજાથી માલિકી હક્ક પ્રાપ્ત કરી લીધો હતો અને તેથી મુદત અધિનિયમ, ૧૯૬૩ ના અનુચ્છેદ ૬૫ હેઠળ દાવાને મુદતનો બાધ નડતો હતો. ટ્રાયલ કોર્ટે દાવો મંજૂર કર્યો હતો. પ્રતિવાદી–સામાવાળાઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલ ફગાવી દેવામાં આવી હતી. પ્રતિવાદી–સામાવાળાઓએ હાઇકોર્ટ સમક્ષ બીજી અપીલ દાખલ કરી હતી, જેની સુનાવણી વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશ દ્વારા કરવામાં આવી હતી અને તેને મંજૂર કરવામાં આવી હતી, જેઓએ એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે પ્રતિવાદીઓએ પ્રતિકૂળ કબજાથી પોતાનો માલિકી હક્ક પરિપક્વ કર્યો હતો અને તેથી દાવો ફગાવી દેવાપાત્ર હતો. વાદી–અપીલકર્તા દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ પણ ફગાવી દેવામાં આવી છે. આ ખાસ પરવાનગી દ્વારા કરવામાં આવેલી અપીલ છે.

વાદી–અપીલકર્તા વતી, પ્રતિવાદી નંબર ૧–સામાવાળા વર્ષ ૧૯૫૮ થી મિલકતનો પ્રતિકૂળ કબજો ધરાવતા હોવા અંગેના તારણની યથાર્થતા સામે

ગંભીરતાપૂર્વક પડકાર ફેંકવામાં આવ્યો છે. તેમ છતાં, આ અપીલના પ્રયોજન માટે અમે એવી ધારણા પર આગળ વધીએ છીએ કે હાઇકોર્ટ દ્વારા તારવવામાં આવેલું હકીકતલક્ષી તારણ સાચું છે. વિચારણા માટે ઉપસ્થિત થતો પ્રશ્ન એ છે કે શું દાવો દાખલ કરવાની તારીખે પ્રતિવાદી–સામાવાળાઓ પ્રતિકૂળ કબજા દ્વારા પોતાનો માલિકી હક્ક પરિપક્વ કરી ચૂક્યા હતા તેમ ઠેરવી શકાય? અમારે એ તપાસવાનું રહે છે કે, જેઓ પોતે આદિવાસી નથી અને જેમણે સક્ષમ સત્તાધિકારીની પરવાનગી મેળવ્યા બાદ કોઈ આદિવાસી પાસેથી મિલકત પ્રાપ્ત કરી છે તથા જેમણે પોતાની તરફેણમાં મિલકતનું હસ્તાંતરણ થયાની તારીખથી ૧૨ વર્ષની અંદર દાવો દાખલ કર્યો છે તેવા વાદી–અપીલકર્તા દ્વારા કબજો પુનઃપ્રાપ્ત કરવાના દાવા માટે મુદતના સમયગાળાની ગણતરી કરતી વખતે, જ્યારે મિલકત અનુસૂચિત જનજાતિના સભ્યોની માલિકીની હતી તે સમયગાળા દરમિયાનના પ્રતિકૂળ કબજાને ગણતરીમાં લઈ શકાય કે કેમ? અમારે સંબંધિત વૈધાનિક જોગવાઈઓની તપાસ કરવી પડશે.

ઓરિસ્સા મર્જર્ડ સ્ટેટ્સ (લોઝ) એક્ટ, ૧૯૫૦ અમુક કાયદાઓ અને વિનિયમોનો ઓરિસ્સાના વિલીન થયેલા રાજ્યો સુધી વિસ્તાર કરવાના હેતુસર ઓરિસ્સાની વિધાનસભા દ્વારા ઘડવામાં આવ્યો હતો. આ એક્ટની કલમ ૭ નીચે મુજબ જોગવાઈ કરે છે:

"૭. વિલીન થયેલા રાજ્યોમાં અમલમાં રહેલા ગણોત કાયદાઓમાં ફેરફાર– ઓરિસ્સા મર્જર્ડ સ્ટેટ્સ (લોઝ) એક્ટ, ૧૯૫૦ ના આધારે

અમલમાં ચાલુ રાખવામાં આવેલા વિલીન થયેલા રાજ્યોના ગણોત કાયદાઓમાં ગમે તે સમાવિષ્ટ હોવા છતાં– (બી) ભોગવટેદાર ગણોતિયાને નીચે મુજબનો હક્ક રહેશે– (૧) પોતાની ખાતેદારીનું મુક્તપણે હસ્તાંતરણ કરવાનો, પરંતુ તે એ નિયંત્રણને આધીન રહેશે કે જ્યાં સુધી સંબંધિત સબ–ડિવિઝનલ મેજિસ્ટ્રેટની અગાઉથી પરવાનગી મેળવીને આવું હસ્તાંતરણ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી મૂળ આદિવાસી જનજાતિના સભ્ય તરફથી બિન–મૂળ આદિવાસી જનજાતિના સભ્યને ખાતેદારીનું કોઈપણ હસ્તાંતરણ માન્ય રહેશે નહીં; (૨) પોતાની ખાતેદારી પર ઊભેલા તમામ પ્રકારના વૃક્ષો પર પૂર્ણ હક્ક ધરાવવાનો; (૩) ખાતેદારીમાં સમાવિષ્ટ જમીનનો એવી કોઈપણ રીતે ઉપયોગ કરવાનો કે જેથી જમીનનું મૂલ્ય તાત્વિક રીતે ઘટે નહીં અથવા તે ગણોતના હેતુઓ માટે અયોગ્ય ન બને; સ્પષ્ટીકરણ–(૧) 'ભોગવટેદાર ગણોતિયા' નો અર્થ વિલીન થયેલા રાજ્યોમાં અમલમાં ચાલુ રાખવામાં આવેલા ગણોત કાયદાઓ હેઠળ પોતાની ખાતેદારીમાં ભોગવટાનો હક્ક ધરાવતા ગણોતિયા અથવા રૈયત થાય છે; (૨) 'મૂળ આદિવાસી જનજાતિ' નો અર્થ એવી કોઈપણ જનજાતિ થાય છે જેને રાજ્ય સરકાર દ્વારા સમયાંતરે તે તરીકે અધિસૂચિત કરવામાં આવે;

xxx xxx xxx xxx"

ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૭૪ માં આસામ, મેઘાલય, ત્રિપુરા અને

મિઝોરમ રાજ્યો સિવાયના કોઈપણ રાજ્યમાં આવેલા અનુસૂચિત વિસ્તારો અને અનુસૂચિત જનજાતિઓના વહીવટ તથા નિયંત્રણને પાંચમી અનુસૂચિની જોગવાઈઓ લાગુ પાડવા અંગેની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. રાજ્યના રાજ્યપાલને રાજ્યના તે સમયે અનુસૂચિત વિસ્તાર હોય તેવા કોઈપણ વિસ્તારની શાંતિ અને સુશાસન માટે વિનિયમો બનાવવાની સત્તા પ્રદાન કરવામાં આવેલી છે. વિશેષ રૂપે અને આવી સત્તાની સામાન્યતાને કોઈપણ પ્રકારનો બાધ આવ્યા વિના, આવા વિનિયમો તેવા વિસ્તારમાં અનુસૂચિત જનજાતિના સભ્યો દ્વારા અથવા તેમની અંદરોઅંદર જમીનના હસ્તાંતરણ પર પ્રતિબંધ મૂકી શકે છે અથવા તેનું નિયમન કરી શકે છે. ભારતના બંધારણની પાંચમી અનુસૂચિના ફકરા ૫ ના પેટા–ફકરા ૨ દ્વારા પ્રદત્ત કરવામાં આવેલી સત્તાઓની રૂએ, ઓરિસ્સાના રાજ્યપાલે ધ ઓરિસ્સા શેડ્યુલ્ડ એરિયાઝ ટ્રાન્સફર ઓફ ઇમ્મુવેબલ પ્રોપર્ટી (બાય શેડ્યુલ્ડ ટ્રાઇબ્સ) રેગ્યુલેશન્સ, ૧૯૫૬ (જે હવે પછી '૧૯૫૬ ના વિનિયમો' તરીકે ઉલ્લેખિત છે) પ્રસિદ્ધ કર્યા હતા. આ વિનિયમોની પ્રસ્તાવના સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે ઓરિસ્સા રાજ્યના અનુસૂચિત વિસ્તારોમાં અનુસૂચિત જનજાતિઓ દ્વારા થતા સ્થાવર મિલકતના હસ્તાંતરણ પર નિયંત્રણ રાખવું અને તેના પર યોગ્ય અંકુશ મૂકવો ઉચિત જણાયો હોવાથી આ વિનિયમો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા હતા. આ વિનિયમોના ફકરા ૨ ના ખંડ (એફ) માં 'સ્થાવર મિલકતનું હસ્તાંતરણ' શબ્દપ્રયોગની વ્યાખ્યા કરતાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે તેનો અર્થ 'કબજા સહિત અથવા કબજા વિનાનું ગીરો, પટ્ટો, વેચાણ, બક્ષિસ, અદલાબદલી અથવા વસિયતી નિકાલ ન હોય તેવો આવી મિલકત સાથેનો

અન્ય કોઈપણ વ્યવહાર અને તેમાં આવી મિલકત સંબંધિત બોજો અથવા કરારનો સમાવેશ થાય છે' તેવો થાય છે (ભારપૂર્વક ઉમેરેલ). વિનિયમ ૩ નીચે મુજબ જોગવાઈ કરે છે :

"૩. અનુસૂચિત જનજાતિના સભ્ય દ્વારા સ્થાવર મિલકતનું હસ્તાંતરણ – (૧) તે સમયે અમલમાં હોય તેવા કોઈપણ કાયદામાં ગમે તે સમાવિષ્ટ હોવા છતાં પણ, અનુસૂચિત વિસ્તારની અંદર આવેલી કોઈપણ સ્થાવર મિલકતનું અનુસૂચિત જનજાતિના કોઈ સભ્ય દ્વારા કરવામા આવેલું કોઈપણ હસ્તાંતરણ, સિવાય કે તે અનુસૂચિત જનજાતિના અન્ય કોઈ સભ્યની તરફેણમાં કરવામાં આવ્યું હોય અથવા સક્ષમ સત્તાધિકારીની અગાઉથી મેળવેલી લેખિત સંમતિથી કરવામાં આવ્યું હોય, સંપૂર્ણપણે રદબાતલ અને અપ્રમાણ્ય રહેશે તથા તેનું કોઈપણ કાનૂની બળ કે અસર રહેશે નહીં: પરંતુ શરત એ છે કે કોઈપણ જાહેર નાણાકીય સંસ્થા દ્વારા કોઈપણ કૃષિ હેતુ માટે મંજૂર કરવામાં આવેલી લોનને સુરક્ષિત કરવાના હેતુસર આવી નાણાકીય સંસ્થાની તરફેણમાં કરી આપવામાં આવેલા ગીરોના રૂપમાં થયેલા કોઈપણ હસ્તાંતરણને આ પેટા–કલમની કોઈપણ બાબત લાગુ પડશે નહીં : પરંતુ વધુમાં શરત એ છે કે ગીરોની રકમની વસૂલાત માટેના કોઈપણ હુકમનામાની બજવણીમાં, સક્ષમ સત્તાધિકારીની અગાઉથી લેખિત સંમતિ મેળવ્યા વિના, ઉપરોક્ત મુજબ ગીરો મૂકેલી કોઈપણ મિલકત અનુસૂચિત જનજાતિના સભ્ય ન હોય તેવી કોઈપણ વ્યક્તિની તરફેણમાં વેચી શકાશે નહીં. સ્પષ્ટીકરણ – આ

પેટા–કલમના હેતુઓ માટે, કોઈપણ અનુસૂચિત જનજાતિ સાથે સંબંધ ન ધરાવતી વ્યક્તિ સાથે પરણેલી હોય તેવી અનુસૂચિત જનજાતિની મહિલા સભ્યની તરફેણમાં કરવામાં આવેલું સ્થાવર મિલકતનું હસ્તાંતરણ, એ અનુસૂચિત જનજાતિ સાથે સંબંધ ન ધરાવતી વ્યક્તિની તરફેણમાં કરવામાં આવેલું હસ્તાંતરણ માનવામાં આવશે."

"(૨) જ્યાં પેટા–કલમ (૧) ના ઉલ્લંઘનમાં સ્થાવર મિલકતનું કોઈપણ હસ્તાંતરણ કરવામાં આવ્યું હોય, ત્યાં સક્ષમ સત્તાધિકારી, તેમાં હિત ધરાવતી કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજી પરથી અથવા તો પોતાની મેળે સ્વતઃ સંજ્ઞાન લઈને અને સંબંધિત પક્ષકારોને સુનાવણીની યોગ્ય તક પૂરી પાડ્યા પછી, તે હસ્તાંતરણ હેઠળ પોતાનો હક્ક–દાવો કરીને મિલકતનો કબજો ધરાવતી કોઈપણ વ્યક્તિ સામે તેને બેદખલ કરવાનો હુકમ કરી શકશે અને આવી સ્થાવર મિલકતના કબજાની પુનઃસ્થાપના મૂળ હસ્તાંતરણકર્તા અથવા તેના કાયદેસરના વારસદારોને કરાવી આપશે. કબજાની આવી પુનઃસ્થાપના કરાવવામાં, સક્ષમ સત્તાધિકારી સદરહુ હુકમનું યોગ્ય પાલન સુનિશ્ચિત કરવા માટે અથવા શાંતિનો કોઈપણ ભંગ અટકાવવા સારુ જરૂરી જણાય તેવા તમામ પગલાં ભરી શકશે : પરંતુ શરત એ છે કે જો સક્ષમ સત્તાધિકારીનો એવો અભિપ્રાય હોય કે મૂળ હસ્તાંતરણકર્તા અથવા તેના વારસદારોને સ્થાવર મિલકતના કબજાની પુનઃસ્થાપના કરવી વાજબી રીતે વ્યવહારુ નથી, તો તેઓ તે બાબતના પોતાના કારણો લેખિતમાં નોંધશે અને રાજ્ય સરકારના

નિયંત્રણને આધીન રહીને, ઓરિસ્સા ગવર્નમેન્ટ લેન્ડ સેટલમેન્ટ એક્ટ, ૧૯૬૨ ના ૩૩ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ અનુસાર સદરહુ મિલકતનો બંદોબસ્ત અનુસૂચિત જનજાતિના અન્ય કોઈ સભ્ય સાથે, અથવા આવા કોઈ સભ્યના અભાવે, અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિ સાથે કરશે. સ્પષ્ટીકરણ – કબજાની પુનઃસ્થાપનાનો અર્થ સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા મૂળ હસ્તાંતરણકર્તા અથવા તેના વારસદારોને મિલકતના કબજાની વાસ્તવિક સોંપણી કરવી એવો થાય છે. (૩) નિયત કરવામાં આવે તેવી શરતોને આધીન રહીને, પેટા–કલમ (૨) હેઠળના હુકમની તારીખથી ત્રીસ દિવસની મુદતની અંદર જો અપીલ દાખલ કરવામાં આવે તો, જો આવો હુકમ કલેક્ટર દ્વારા કરવામાં આવ્યો હોય તો તે અપીલ મહેસૂલ બોર્ડ સમક્ષ રહેશે અને જો અન્ય કોઈ સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા કરવામાં આવ્યો હોય તો કલેક્ટર સમક્ષ અથવા રાજ્ય સરકાર દ્વારા આ સંબંધમાં વિશેષ રૂપે સત્તા આપવામાં આવેલ અન્ય કોઈપણ અધિકારી સમક્ષ રહેશે. (૪) પેટા–કલમ (૩) ની જોગવાઈઓને આધીન રહીને, પેટા–કલમ (૨) હેઠળ સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા લેવાયેલો નિર્ણય આખરી રહેશે અને તેને કાયદાની કોઈ પણ અદાલતમાં પડકારી શકાશે નહીં." (અમારા દ્વારા ઇટાલિક કરેલ છે)

વિનિયમ ૩–એ હેઠળ, જ્યાં કોઈ વ્યક્તિ અતિક્રમણ કરીને અથવા અન્ય કોઈપણ પ્રકારે અનુસૂચિત જનજાતિઓના કોઈ સભ્યની કોઈપણ સ્થાવર મિલકત પર અનધિકૃત કબજો ધરાવતી હોવાનું માલૂમ પડે, ત્યાં સક્ષમ

સત્તાધિકારી, તે મિલકતના મૂળ માલિક દ્વારા અથવા તેમાં હિત ધરાવતી કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજી પરથી, અથવા તો પોતાની મેળે સ્વતઃ સંજ્ઞાન લઈને, અને સંબંધિત તમામ પક્ષકારોને સુનાવણીની યોગ્ય તક પૂરી પાડ્યા પછી, આ રીતે અનધિકૃત કબજામાં હોવાનું માલૂમ પડેલી તે વ્યક્તિને બેદખલ કરવાનો કાયદેસરનો હુકમ કરી શકશે અને અનુસૂચિત જનજાતિના સદરહુ સભ્યને અથવા તો તેના કાયદેસરના વારસદારોને આવી સ્થાવર મિલકતના કબજાની પુનઃસ્થાપના કરાવી આપશે.

વર્ષ ૧૯૭૫ માં ઓરિસ્સા વિનિયમ નંબર ૧/૧૯૭૫ દ્વારા અન્ય કેટલાક વૈધાનિક સુધારાઓની સાથોસાથ સુધારાના માધ્યમથી ફકરો ૭–ડી પણ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. ફકરો ૭–ડી નીચે મુજબ વંચાય છે : "૭–ડી અનુસૂચિત વિસ્તારોને લાગુ પડવા સંબંધમાં મુદત અધિનિયમ, ૧૯૬૩ નો સુધારો – અનુસૂચિમાં નિર્દિષ્ટ અનુસૂચિત વિસ્તારોને તેના અમલ સંબંધમાં મુદત અધિનિયમ, ૧૯૬૩ માં, અનુચ્છેદ ૬૫ ની સામે દર્શાવેલા બીજા સ્તંભમાં આવતા 'બાર વર્ષ' તે શબ્દો પછી, 'બાર વર્ષ' તે શબ્દો અને સમયાંતરે તેમાં કરવામાં આવેલા ફેરફારો મુજબના ભારતના બંધારણ (અનુસૂચિત જનજાતિઓ) આદેશ, ૧૯૫૦ હેઠળ ઓરિસ્સા રાજ્યના સંબંધમાં વિશેષ રૂપે નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવેલા અનુસૂચિત જનજાતિના કોઈ સભ્યની માલિકીની સ્થાવર મિલકતના સંબંધમાં 'પરંતુ ૩૦' વર્ષનો આંકડો ઉમેરવામાં આવશે." આ વૈધાનિક સુધારાને તારીખ ૦૨.૧૦.૧૯૭૩ થી અમલી બને તે રીતે પશ્ચાતવર્તી અસર આપવામાં આવી હતી.

વિનિયમોના ફકરા ૯ દ્વારા ઓરિસ્સા મર્જર્ડ સ્ટેટ્સ (લોઝ) એક્ટ, ૧૯૫૦ ને આંશિક રીતે રદ કરવામાં આવ્યો હતો. તેના સંબંધિત અંશો નીચે મુજબ છે:

"૯. રદબાતલી –

(૧) આ વિનિયમના પ્રારંભની તારીખથી અને તે તારીખથી નીચે મુજબની બાબતો રદ થયેલી ગણાશે, એટલે કે;

(એ) xxx xxx xxx

(બી) અનુસૂચિના સ્તંભ ૨ માં દર્શાવેલા કાયદાઓ, જ્યાં સુધી તે અનુસૂચિત વિસ્તારોમાં અમલમાં હોય ત્યાં સુધી તેના સ્તંભ ૩ માં નિર્દિષ્ટ કરેલી હદ સુધી રદ થયેલા ગણાશે.

(૨) (એ) થી (ડી) xxx xxx

<u>અનુસૂચિ</u>

રદ કરાયેલા કાયદાઓની યાદી

જુઓ કલમ –૯

નંબર અને વર્ષ (૧)	ટૂંકું શીર્ષક (૨)	રદ કર્યાનો વ્યાપ (૩)
૧. xxx	xxx	xxx
૨. ૧૯૫૦ નો ઓરિસ્સા અધિનિયમ ૪	ઓરિસ્સા મર્જર્ડ સ્ટેટ્સ લોઝ એક્ટ, ૧૯૫૦ (Orissa Merged States' Laws Act, 1950)	કલમના ખંડ (d) ની બાબત ૧ માં આવતા શબ્દો "એ નિયંત્રણોને આધીન રહીને કે આદિજાતિના સભ્ય તરફથી બિન–આદિજાતિના સભ્યને હોલ્ડિંગનું કોઈપણ હસ્તાંતરણ જ્યાં સુધી આવું

નંબર અને વર્ષ (૧)	ટૂંકું શીર્ષક (૨)	રદ કર્યાનો વ્યાપ (૩)
		હસ્તાંતરણ સંબંધિત સબ–ડિવિઝનલ મેજિસ્ટ્રેટની પૂર્વ પરવાનગીથી કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી કાયદેસર ગણાશે નહીં" કાઢી નાખવાના રહેશે.
૩. xxx	xxx	xxx

આ કેસની સાબિત થયેલી અથવા તો બિનતકરારી રહેલી હકીકતો અને સંબંધિત કાનૂની જોગવાઈઓ પરથી ઉપસી આવતી એકંદર પરિસ્થિતિનો હવે સારાંશ આપી શકાય છે. સુંદરગઢ એ એક અનુસૂચિત વિસ્તાર છે. મૌઝા દુર્ગાપુર આ વિસ્તારમાં આવેલું છે. ચાંદ અને પેરા દાવાવાળી જમીનમાં રૈયતી હક્કો ધરાવતા ભોગવટેદાર ગણોતિયા હતા. તેઓ અનુસૂચિત જનજાતિના સભ્યો હતા. ઓરિસ્સા મજર્ડ સ્ટેટ્સ (લોઝ) એક્ટ, ૧૯૫૦ આ જમીનને તથા ચાંદ અને પેરાને સંપૂર્ણપણે લાગુ પડતો હતો. તારીખ ૦૪.૧૦.૧૯૫૬ થી ૧૯૫૬ ના વિનિયમો અમલમાં આવ્યા હતા. જ્યાં સુધી મૂળ આદિવાસી જનજાતિના કોઈ સભ્ય તરફથી બિન–મૂળ આદિવાસી જનજાતિના સભ્યને ખાતેદારીના હસ્તાંતરણ પરના નિયંત્રણનો સંબંધ છે, ૧૯૫૦ ના અધિનિયમની કલમ ૭(બી)(૧) માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈ અને ૧૯૫૬ ના વિનિયમોનો વિનિયમ ૩(૧) એક સમાન વિષયવસ્તુ ધરાવે છે. બંને જોગવાઈઓ હેઠળ, જ્યાં સુધી સક્ષમ સત્તાધિકારીની અગાઉથી મેળવેલી લેખિત પરવાનગી/સંમતિથી આવું હસ્તાંતરણ કરવામાં ન આવ્યું હોય ત્યાં સુધી તે અમાન્ય છે. વિનિયમ ૩(૧) હેઠળ આવા હસ્તાંતરણને સંપૂર્ણપણે રદબાતલ અને અપ્રમાણ્ય તથા કોઈપણ

પ્રકારના કાનૂની બળ કે અસર વિનાનું જાહેર કરવામાં આવેલું છે. અનધિકૃત કબજેદારોની સંક્ષિપ્ત બેદખલી અને અનુસૂચિત જનજાતિના સભ્ય અથવા તેના કાયદેસરના વારસદારોને કબજાની પુનઃસ્થાપના કરવાની જોગવાઈ કરતો વિનિયમ ૩–એ, તારીખ ૧૯.૧૨.૧૯૬૩ થી અમલી બને તે રીતે સુધારા દ્વારા ૧૯૫૬ ના વિનિયમોમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. તારીખ ૨૧.૧૨.૧૯૬૨ ના રોજ ચાંદ અને પેરાએ આ જમીન મંગલ સિંહ માંકીને હસ્તાંતરિત કરી હતી, જે પોતે પણ અનુસૂચિત જનજાતિના એક સભ્ય હતા. આ હસ્તાંતરણ ગેરકાયદે કે અમાન્ય ન હતું. એ બાબતે કોઈ વિવાદ થઈ શકે તેમ નથી કે તારીખ ૦૭.૦૪.૧૯૬૪ સુધી આ જમીન ચાંદ અને પેરાની તથા ત્યારબાદ મંગલ સિંહ માંકીની માલિકી હેઠળ રહી હતી, જેઓ તમામ મૂળ આદિવાસી જનજાતિ અને અનુસૂચિત જનજાતિના સભ્યો હતા. તારીખ ૦૭.૦૪.૧૯૬૪ ના રોજ સક્ષમ સત્તાધિકારીની અગાઉથી મેળવેલી લેખિત પરવાનગી બાદ, મંગલ સિંહ માંકી દ્વારા એક બિન–આદિવાસી વ્યક્તિ રત્નમણિ મોહાપાત્રાને આ જમીન હસ્તાંતરિત કરવામાં આવી હતી. માત્ર તારીખ ૦૭.૦૪.૧૯૬૪ ના રોજ જ આ જમીન અનુસૂચિત જનજાતિના સભ્યની માલિકીની રહેતી બંધ થઈ હતી અને તે એક બિન–આદિવાસી વ્યક્તિમાં નિહિત થઈ હતી.

૧૯૫૦ ના અધિનિયમ અને ૧૯૫૬ ના વિનિયમોની વિવિધ જોગવાઈઓનું સાઘંત અવલોકન દર્શાવે છે કે, આ વૈધાનિક અધિનિયમોનો મુખ્ય ઉદ્દેશ એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે મૂળ આદિવાસી જનજાતિ/અનુસૂચિત જનજાતિનો કોઈ સભ્ય પોતે પ્રાપ્ત કરેલી મિલકત પર અબાધિતપણે પોતાની

માલિકી ચાલુ રાખે, અને કાયદા દ્વારા સ્વીકૃત એવી પ્રત્યેક પ્રક્રિયા કે જેના દ્વારા સ્થાવર મિલકત પરનો માલિકી હક્ક એક વ્યક્તિમાં સમાપ્ત થઈને અન્ય કોઈ વ્યક્તિમાં નિહિત થાય છે, તે પ્રક્રિયા આદિવાસીઓના સંદર્ભમાં તેના અમલમાં એટલી હદે સીમિત અને મર્યાદિત રહેવી જોઈએ કે જેથી એક આદિવાસીની સ્થાવર મિલકત અન્ય કોઈ આદિવાસી વ્યક્તિમાં નિહિત થઈ શકે, પરંતુ કોઈપણ આદિવાસી વ્યક્તિમાં નિહિત થયેલો સ્થાવર મિલકત પરનો માલિકી હક્ક કોઈ બિન–આદિવાસી વ્યક્તિમાં ક્યારેય નિહિત થવો જોઈએ નહીં. આ બાબત એ જોવા અને સુનિશ્ચિત કરવા માટે છે કે બિન–આદિવાસીઓ મિલકત સંપાદિત કરીને અને આદિવાસીઓના પરંપરાગત વસવાટમાં પોતાના મૂળિયાં જમાવીને આદિવાસીઓ વચ્ચે કોઈપણ પ્રકારની ઘૂસણખોરી કરવામાં સફળ ન થાય. ૧૯૫૬ ના વિનિયમોના ફકરા ૨ ના ખંડ (એફ) માં 'સ્થાવર મિલકતનું હસ્તાંતરણ' શબ્દપ્રયોગને વિસ્તૃત અર્થ પ્રદાન કરવાનું પસંદ કરવામાં આવ્યું છે, જેથી તેના અર્થવિસ્તારમાં માત્ર નિકાલની એવી પદ્ધતિઓ જ નહીં કે જે સ્થાવર મિલકતમાં હિતનું હસ્તાંતરણ કરવામાં પરિણમતી હોવાનું જાણીતું છે, પરંતુ આવી મિલકત સાથેનો કોઈપણ એવો 'વ્યવહાર' પણ તેમાં સંપૂર્ણપણે સમાવિષ્ટ થાય છે કે જે સ્થાવર મિલકતમાં હિતના હસ્તાંતરણનું કારણ બનવાની અથવા તો તેમાં પરિણમવાની અસર ધરાવતો હોય. આ શબ્દપ્રયોગને અત્યંત વ્યાપક અને વિસ્તૃત અર્થ આપવો આવશ્યક છે. સ્થાવર મિલકત સાથેનો કોઈપણ એવો સોદો કે વ્યવહાર, કે જે કોઈ આદિવાસી વ્યક્તિમાં રહેલા માલિકી હક્ક, કબજા અથવા આવી મિલકતનો કાયદેસરનો કબજો ધરાવવાના

અધિકારને સમાપ્ત કરવાની અને તે જ બાબતોને કોઈ બિન–આદિવાસી વ્યક્તિમાં નિહિત કરવાની અસર ધરાવતો હોય, તેનો 'સ્થાવર મિલકતનું હસ્તાંતરણ' ના અર્થમાં અનિવાર્યપણે સમાવેશ થશે. કાયદામાં જે શબ્દોની સ્પષ્ટ વ્યાખ્યા આપવામાં આવી ન હોય તેવા શબ્દોના સાચા અર્થ શોધી કાઢવા માટે શબ્દકોશોને એક સુરક્ષિત માર્ગદર્શક તરીકે ધ્યાને લઈ શકાય છે. તેમ છતાં પણ, કાનૂની અર્થઘટનની બાબતમાં શબ્દકોશો ક્યારેય આખરી શબ્દ હોઈ શકે નહીં. શબ્દો જે સંદર્ભ અને ચોક્કસ પરિપ્રેક્ષ્યમાં વાપરવામાં આવ્યા હોય તે પરથી પોતાનો અર્થ અને પ્રભાવ ગ્રહણ કરે છે. જે કાયદામાં તે શબ્દનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો હોય તે કાયદાની સમગ્ર યોજનાને ધ્યાનમાં રાખીને, શબ્દકોશોમાં આપવામાં આવેલા અર્થ કરતાં વધુ સીમિત અથવા વધુ વ્યાપક અર્થ કે ભાવ પ્રદાન કરવાનું સંપૂર્ણપણે અનુમતિપાત્ર છે. અદાલત શબ્દોના અર્થનું હંમેશા એવું અર્થઘટન કરશે કે જે ધારાકીય આશય અને હેતુને સાચા અર્થમાં પરિપૂર્ણ કરવામાં સક્ષમ બનાવે. જ્યાં કાયદાનો મૂળ ઉદ્દેશ કોઈ કાનૂની દૂષણને અટકાવવાનો અને સમાજના નબળા વર્ગોને રક્ષણ આપવાનો હોય, ત્યાં જો તેમ કરવાથી કાયદો જે ઉદ્દેશ પ્રાપ્ત કરવા માંગે છે તેને હાંસલ કરવામાં સફળ થતો હોય, તો અદાલત તે શબ્દને વિસ્તૃત અર્થ, અરે ખેંચીને લંબાવેલો અર્થ આપતાં પણ સહેજ પણ અચકાશે નહીં.

'સ્થાવર મિલકતનું હસ્તાંતરણ' શબ્દપ્રયોગ જે સંદર્ભ અને પરિપ્રેક્ષ્યમાં ઉપયોગમાં લેવાયો હોય તેના આધારે તેને વિસ્તૃત અર્થ આપી શકાય છે તેવા પ્રતિપાદનના સમર્થનમાં, અમે કેટલાક નિર્ણિત કેસોનો સંદર્ભ લઈ શકીએ છીએ.

સંજય દિનકર અસરકાર વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય અને અન્ય, (૧૯૮૬) ૧ એસસીસી ૮૩ ના કેસમાં, આ કોર્ટ સમક્ષ મહારાષ્ટ્ર એગ્રીકલ્ચરલ લેન્ડ્સ (સીલિંગ ઓન હોલ્ડિંગ્સ) એક્ટ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૨(૩૧) હેઠળ વ્યાખ્યાયિત 'હસ્તાંતરણ' ના અર્થની વિચારણા કરવાનો પ્રશ્ન આવ્યો હતો. મહારાષ્ટ્ર એગ્રીકલ્ચરલ લેન્ડ્સ (સીલિંગ ઓન હોલ્ડિંગ્સ) એક્ટ, ૧૯૬૧ ખેતીની જમીન ધારણ કરવા પર ટોચમર્યાદા લાદતો હતો અને કોઈપણ વ્યક્તિને ટોચમર્યાદા ક્ષેત્રફળથી વધુ જમીન ધારણ કરવા પર પ્રતિબંધ મૂકતો હતો. આ કાયદો ઘડવા પાછળના વૈધાનિક ઉદ્દેશ્યના સંદર્ભમાં, આ કોર્ટે ઠરાવ્યું હતું કે કલમ ૨(૩૧) માં આવતા 'હસ્તાંતરણ' શબ્દપ્રયોગને વ્યાપક અર્થ આપવો જોઈએ અને તેનું એવું અર્થઘટન કરવું જોઈએ કે જેમાં સ્વેચ્છિક કે અનૈચ્છિક એવા કોઈપણ પ્રકારના નિકાલનો સમાવેશ થાય છે, જે એક વ્યક્તિ પાસેથી બીજી વ્યક્તિને માલિકી હક્ક કે કબજો તબદીલ કરવાની અસર ઉપજાવે છે.

પાંડે ઓરાઓં વિરુદ્ધ રામ ચંદ્ર સાહુ અને અન્ય, [૧૯૯૨] સપ્લી.(૨) એસસીસી ૭૭ ના કેસમાં, છોટા નાગપુર ટેનન્સી એક્ટ, ૧૯૦૮ ની કલમ ૭૧–એ માં વપરાયેલ 'હસ્તાંતરણ' શબ્દ આ કોર્ટની વિચારણા હેઠળ આવ્યો હતો. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે આદિવાસીઓને શોષણથી રક્ષણ આપવા અને તેઓ દ્વારા ધારણ કરાયેલી જમીન બિન–આદિવાસીઓને હસ્તાંતરિત ન થાય તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે ઘડવામાં આવેલા સામાજિક–આર્થિક કાયદાના સંદર્ભમાં, 'હસ્તાંતરણ' શબ્દપ્રયોગને સંકુચિત અર્થ આપી શકાય નહીં. તેનું એવું અર્થઘટન કરવું આવશ્યક છે કે જેથી તેમાં સ્વેચ્છિક કે અનૈચ્છિક એવા કોઈપણ વ્યવહારનો

સમાવેશ થાય, જેના પરિણામે આદિવાસી પોતાની જમીન પરથી બેદખલ થતો હોય અને તેના પર બિન–આદિવાસીનો કબજો સ્થાપિત થતો હોય.

માંચેગૌડા વિરુદ્ધ કર્ણાટક રાજ્ય, (૧૯૮૪) ૩ એસસીઆર ૫૦૨; લિંગપ્પા પોચન્ના અપ્પેલવાર વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, [૧૯૮૪] ૨ એસસીઆર ૨૨૪; ગામીની કૃષ્ણય્યા વિરુદ્ધ ગુરાઝા શેષાચલમ, (૧૯૬૫) ૧ એસસીઆર ૧૯૫ અને મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય વિરુદ્ધ બાબુ લાલ અને અન્ય, (૧૯૭૭) ૨ એસસીસી ૪૩૫ નો પણ સંદર્ભ આપી શકાય છે. આ તમામ નિર્ણયોમાં, અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓના લાભાર્થે ઘડવામાં આવેલા રક્ષણાત્મક કાયદાનું, તે કાયદાના હેતુને આગળ વધારવા અને તેનું ઉલ્લંઘન અટકાવવા માટે ઉદારતાપૂર્વક અને હેતુલક્ષી રીતે અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું હતું. કોઈપણ પ્રયુક્તિ કે તરકીબ, પછી ભલે તે ખાનગી કરાર, કપટપૂર્ણ હુકમનામું, સમર્પણ અથવા પ્રતિકૂળ કબજાને સહન કરવા મારફતે હોય, જેના પરિણામે અનુસૂચિત જાતિ કે અનુસૂચિત જનજાતિના સભ્યના માલિકી હક્ક સમાપ્ત થતા હોય અને તે બિન–સભ્યમાં નિહિત થતા હોય, તેને કાયદા દ્વારા ઘડવામાં આવેલા પ્રતિબંધની મર્યાદામાં 'હસ્તાંતરણ' તરીકે ગણવામાં આવી હતી.

શ્રેણીબદ્ધ ચુકાદાઓમાં, મધ્ય પ્રદેશ હાઇકોર્ટે સતત એવો દ્રષ્ટિકોણ અપનાવ્યો છે કે આદિવાસીઓ માટેના રક્ષણાત્મક કાયદાના સંદર્ભમાં 'હસ્તાંતરણ' શબ્દપ્રયોગમાં પ્રતિકૂળ કબજા દ્વારા માલિકી હક્ક ગુમાવવાનો પણ સમાવેશ થાય છે. આ બાબતે જગદીશ વિરુદ્ધ મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, એઆઈઆર

(૧૯૯૩) એમપી ૧૩૨; વાજેરામ વિરુદ્ધ કાનીરામ, (૧૯૯૨) રેવન્યુ નિર્ણય ૨૭૦ અને દિનેશ કુમાર અને અન્ય વિરુદ્ધ મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, (૧૯૯૫) રેવન્યુ નિર્ણય ૩૫૮ નો સંદર્ભ આપી શકાય છે.

પ્રતિકૂળ કબજો એટલે શું? કાયદાની દ્રષ્ટિએ પ્રત્યેક કબજો પ્રતિકૂળ કબજો હોતો નથી. મુદત અધિનિયમ, ૧૯૬૩ ના અનુચ્છેદ ૬૫ હેઠળ, માલિકી હક્કના આધારે સ્થાવર મિલકત અથવા તેમાં રહેલા કોઈપણ હિતના કબજા માટેનો દાવો, પ્રતિવાદીનો કબજો વાદી વિરુદ્ધ પ્રતિકૂળ બન્યાની તારીખથી ૧૨ વર્ષની અંદર દાખલ કરી શકાય છે. પ્રતિકૂળ કબજો એટલે માલિકી હક્કનો શત્રુતાપૂર્ણ દાવો, અર્થાત એવો કબજો જે પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે સાચા માલિકના માલિકી હક્કનો ઇનકાર કરતો હોય. કાનૂની મુદત માટે કબજો વાસ્તવિક, ખુલ્લો, અવિરત અને શત્રુતાપૂર્ણ હોવો જોઈએ. પ્રતિકૂળ કબજાની પ્રશિષ્ટ આવશ્યકતાઓ 'બળજબરી વિના, છૂપી રીતે નહીં અને મંજૂરી વિના (નેક વાઈ, નેક ક્લેમ, નેક પ્રિકેરિયો)' (બળજબરીથી નહીં, છૂપી રીતે નહીં કે માલિકની પરવાનગી વિના) છે. તે એવા કાયદેસરના માલિક સામે એક દંડ સ્વરૂપે અમલમાં આવે છે જે નિષ્ક્રિય બેસી રહે છે અને અન્ય વ્યક્તિને કાનૂની મુદત સુધી માલિક તરીકે મિલકત ભોગવવા દે છે, જેથી મુદત અધિનિયમની કલમ ૨૭ હેઠળ તે માલિકનો માલિકી હક્ક સમાપ્ત થઈ જાય છે. સદરહુ દંડ આકર્ષિત કરવા માટે ૧૨ વર્ષના સમયગાળા સુધીની નિષ્ક્રિયતાને વ્યાજબી ગણવામાં આવે છે.

મિલકતનું સ્વરૂપ, કાયદેસરના માલિકમાં નિહિત માલિકી હક્કનું સ્વરૂપ, પ્રતિકૂળ કબજેદાર જે પ્રકારનો કબજો ભોગવી રહ્યો છે તે પ્રકાર, આ તમામ પ્રસ્તુત પરિબળો છે જે પ્રતિકૂળ કબજાના સિદ્ધાંતની પ્રયોજ્યતા આકર્ષિત કરવા માટે વિચારણામાં લેવાય છે. મિલકતમાંનો હક્ક એવો હોવો જોઈએ જે હસ્તાંતરણક્ષમ હોય અને હરીફ પક્ષકાર દ્વારા પ્રાપ્ત કરી શકાય તેવો હોય. પ્રતિકૂળ કબજો હસ્તાંતરણક્ષમ હક્ક પર જ પ્રવર્તે છે. કાયદાના અમલ દ્વારા તે હક્ક હસ્તાંતરિત થાય છે, કારણ કે તે સ્વેચ્છિક રીતે હસ્તાંતરિત થવા સક્ષમ હતો અને કાયદેસરના દાવાદાર કે જે હરીફના ગેરકાયદેસર કૃત્યોથી વાસ્તવિક કે ગર્ભિત રીતે વાકેફ હોવા છતાં નિષ્ક્રિય બેસી રહે છે, તેની ચૂક અને નિષ્ક્રિયતાના કારણે તે અનૈચ્છિક રીતે હસ્તાંતરિત થયો હોવાનું પ્રતિકૂળ કબજાના સિદ્ધાંત દ્વારા માન્ય રાખવા માંગવામાં આવે છે. મિલકત પરના પોતાના હક્કોની સંભાળ રાખવામાં આવી નિષ્ક્રિયતા કે ચૂકને પણ પોતાની મિલકત સાથે 'વ્યવહાર' કરવાની એક રીત કહી શકાય છે, જેનું પરિણામ મિલકત પરના પોતાના માલિકી હક્કને સમાપ્ત કરવામાં અને તે હક્ક મિલકતનો કબજો ધરાવનાર કસૂરવાર વ્યક્તિમાં નિહિત કરવામાં આવે છે અને આ રીતે નબળા વર્ગના રક્ષણના હેતુથી ઘડાયેલા સામાજિક કલ્યાણકારી કાયદાના સંદર્ભમાં આપી શકાય તેવા વ્યાપક અર્થમાં તે સ્થાવર મિલકતના હસ્તાંતરણ સમાન બને છે.

હાલના કેસની હકીકતો પર પરત ફરતા, અમે જણાય છે કે સાર્વભૌમ અધિકારક્ષેત્રના સિદ્ધાંત અનુસાર જમીનની અંતિમ માલિકી રાજ્યમાં નિહિત છે. આદિવાસીઓને જમીન ધારણ કરવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે, જે

અધિકાર બિન–આદિવાસીઓની તરફેણમાં અહસ્તાંતરણીય છે. એ સ્પષ્ટ છે કે જ્યાં સુધી સક્ષમ સત્તાધિકારીની પૂર્વ મંજૂરીથી પરવાનગી ન મળે ત્યાં સુધી, કાયદો આદિવાસીમાં નિહિત સ્થાવર મિલકતનો હક્ક બિન–આદિવાસીની તરફેણમાં હસ્તાંતરિત કરવાની અથવા બિન–આદિવાસી દ્વારા તે પ્રાપ્ત કરવાની પરવાનગી આપતો નથી. 'સ્થાવર મિલકતનું હસ્તાંતરણ' ની વ્યાખ્યા શક્ય તેટલા વ્યાપક શબ્દોમાં ઘડવામાં આવી છે. આ વ્યાખ્યા સ્થાવર મિલકતમાં હક્ક, માલિકી હક્ક અને હિત હસ્તાંતરિત કરવાની તમામ જાણીતી રીતોનો ઉલ્લેખ કરે છે અને વ્યાખ્યાને સર્વગ્રાહી બનાવવા માટે, તે સ્પષ્ટપણે 'આવી મિલકત સાથે અન્ય કોઈપણ વ્યવહાર' એવા શબ્દપ્રયોગનો ઉપયોગ કરે છે, જે ધારણકર્તાના હક્ક, માલિકી હક્ક કે હિત પર અસર કરતી અન્ય કોઈપણ રીતને પોતાના વ્યાપમાં સમાવી લે છે, જેના લીધે તે એક વ્યક્તિ પાસે સમાપ્ત થાય છે અને બીજી વ્યક્તિમાં નિહિત થાય છે અથવા તેને ઉપાર્જિત થાય છે. 'વ્યવહાર' શબ્દનો ઉપયોગ એવા વૈધાનિક આશયનો સૂચક છે કે માત્ર ખુદ હસ્તાંતરણ જ નહીં, પરંતુ આવી મિલકત સાથેનો કોઈપણ વ્યવહાર (જોકે આવો વ્યવહાર કાયદાની દ્રષ્ટિએ હસ્તાંતરણ સમાન ન પણ થતો હોય) આ શબ્દપ્રયોગના અર્થમાં સમાવિષ્ટ કરવા માંગવામાં આવ્યો છે. આવો 'વ્યવહાર' આદિવાસી તરફથી સ્વેચ્છિક કૃત્ય હોઈ શકે છે અથવા આદિવાસીની અજ્ઞાનતા, ગરીબી કે પછાતપણાના પરિણામે તેની ચૂક કે નિષ્ક્રિયતાને કારણે તે 'વ્યવહાર' સમાન બની શકે છે, જે સ્થિતિ ત્યારે અસ્તિત્વમાં હોવાનું માની લેવામાં આવશે જ્યારે કોઈ બિન–આદિવાસી દ્વારા તે આદિવાસીની મિલકતનો કબજો મેળવી લેવામાં

આવે અથવા અન્યથા પચાવી પાડવામાં આવે કે પચાવી પાડવાની કોશિશ કરવામાં આવે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, આદિવાસી તરફથી થયેલી ચૂક અથવા નિષ્ક્રિયતા જેના પરિણામે સ્થાવર મિલકત પરના તેના હક્કો છીનવાઈ જાય અથવા તેમાં ઘટાડો થાય, તે તેના દ્વારા આવી મિલકત સાથેનો 'વ્યવહાર' ગણાશે, અને તેથી તે સ્થાવર મિલકતનું હસ્તાંતરણ બનશે. આ એટલા માટે છે કારણ કે ધારાસભા દ્વારા આદિવાસી પોતાની સ્થાવર મિલકતનું રક્ષણ કરવા માટે સક્ષમ નથી તેમ ગણવામાં આવે છે.

૧૯૫૬ ના વિનિયમોના પેરા ૩–એ દ્વારા અનુસૂચિત જનજાતિના સભ્યની કોઈપણ સ્થાવર મિલકતના અતિચાર દ્વારા કે અન્યથા અનધિકૃત કબજેદારને બેદખલ કરવા માટે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, જે અંગેના પગલાં આદિવાસી દ્વારા અથવા તેમાં હિત ધરાવતી કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા અથવા સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા પોતાની મેળે (સ્વતઃ સંજ્ઞાનથી) પણ લઈ શકાય છે. અહીં રજૂઆત કરવાનો અધિકાર (લોકસ સ્ટેન્ડાઈ) નો ખ્યાલ પોતાનું મહત્વ ગુમાવી દે છે. રાજ્ય એ આદિવાસીઓની સ્થાવર મિલકતનું સંરક્ષક અને ટ્રસ્ટી છે અને આદિવાસી આવી મિલકતના કબજામાં જળવાઈ રહે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે બંધાયેલું છે. પેરા ૩–એ હેઠળ મુદતનો કોઈ સમયગાળો નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો નથી. જ્યાં સુધી આદિવાસીનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી મુદત અધિનિયમ, ૧૯૬૩ ના અનુચ્છેદ ૬૫ માં ૧૨ વર્ષની મુદતની જોગવાઈ અપ્રસ્તુત બની જાય છે. આદિવાસીએ મુદતના કાયદા હેઠળ આવતો કોઈ દીવાની દાવો દાખલ કરવાની જરૂર નથી; જો તે પોતે અથવા તેના વતી કોઈપણ વ્યક્તિ રાજ્ય સમક્ષ

રજૂઆત કરે અથવા તેનું રક્ષણ કરવા અને તેને તેની મિલકત પુનઃ સોંપવા માટે ખુદ રાજ્ય જ પગલાં ભરે તો તે પૂરતું છે. આવા પગલાં/કાર્યવાહીને મુદત અધિનિયમનો અનુચ્છેદ ૬૫ કે કલમ ૨૭ બેમાંથી કંઈ પણ લાગુ પડશે નહીં. આદિવાસીની સ્થાવર મિલકત પર પ્રતિકૂળ કબજાના સિદ્ધાંતનો આશરો લઈને બિન–આદિવાસીની તરફેણમાં માલિકી હક્ક પ્રાપ્ત કરવો કાયદા દ્વારા પ્રતિબંધિત છે અને અદાલત દ્વારા તેને સ્વીકારી કે માન્ય રાખી શકાય નહીં.

અમારા સુવિચારિત અભિપ્રાય મુજબ, સદરહુ વિનિયમોના પેરા ૭–ડી અથવા તેમાં વર્ષ ૧૯૭૫ માં કરવામાં આવેલા સુધારાને ધ્યાનમાં લીધા વગર કે તે બાબતને ધ્યાને લીધા વિના પણ ૧૯૫૬ ના વિનિયમો હેઠળ કાયદાકીય સ્થિતિ ઉપરોક્ત જણાવ્યા મુજબની જ રહેશે. તારીખ ૬.૪.૧૯૬૪ સુધીનો સમયગાળો, જે દરમિયાન સદરહુ જમીન આદિવાસીઓની માલિકી હેઠળ રહેલી હતી, તેને દાવાની મુદતના સમયગાળાની ગણતરીમાંથી સંપૂર્ણપણે બાકાત રાખવો પડશે. તારીખ ૭.૪.૧૯૬૪ ના રોજ, સબ–ડિવિઝનલ ઓફિસરની પૂર્વ પરવાનગી મેળવીને એક આદિવાસી દ્વારા બિન–આદિવાસી વ્યક્તિને આ જમીન વેચી દેવામાં આવી હોવાના કારણે, તે તારીખથી અને ત્યારપછી સદરહુ જમીન પર પ્રતિવાદી–સામાવાળા નંબર ૧ ના કબજાને શત્રુતાપૂર્ણ (પ્રતિકૂળ) કબજા તરીકે ગણવામાં આવશે. વાદી–અપીલકર્તા દ્વારા વર્ષ ૧૯૭૦ માં દાખલ કરવામાં આવેલા દાવામાં, મુદતનો સમયગાળો મુદત અધિનિયમના અનુચ્છેદ ૬૫ ના સંદર્ભમાં જ ગણવો પડશે. તે સમય સુધીમાં માત્ર ૬ વર્ષનો સમયગાળો એટલે કે વર્ષ ૧૯૬૪ અને વર્ષ ૧૯૭૦ ની વચ્ચેનો સમય જ પસાર થયો હતો.

તેથી આ દાવો મુદતના કાયદાથી બાધિત ન હતો.

સામાવાળાઓ તરફના વિદ્વાન વકીલશ્રીએ ૧૯૫૬ ના વિનિયમોના પેરા ૭–ડી પર તથા તેના સંદર્ભમાં આપવામાં આવેલા ઓરિસ્સા હાઇકોર્ટના બે ચુકાદાઓ, એટલે કે લક્ષ્મી ગૌડા અને અન્ય વિરુદ્ધ દંડાસી ગૌરા (વારસદાર મારફતે મૃત્યુ પામેલ) અને અન્ય, એઆઈઆર (૧૯૯૨) ઓરિસ્સા ૫ તથા મધિયા નાયક વિરુદ્ધ અર્જુન પ્રધાન અને અન્ય, ૬૫ (૧૯૮૮) કટક લો ટાઈમ્સ ૩૬૦ પર ખૂબ આધાર રાખ્યો હતો. અમે આ બંને નિર્ણયોનું કાળજીપૂર્વક અવલોકન કર્યું છે. તેમાં નિર્ણય માટે ઉપસ્થિત થયેલો પ્રશ્ન વિનિયમોના પેરા ૭–ડી માં કરવામાં આવેલા સુધારાની અસર અને તેને પાછલી તારીખથી આપવામાં આવેલી પશ્ચાતવર્તી અસર બાબતનો હતો. હાઇકોર્ટે ઠરાવ્યું હતું કે જો સુધારાની તારીખ પહેલાં ૧૨ વર્ષના સમયગાળા સુધી ચાલેલો પ્રતિકૂળ કબજો માલિકી હક્ક પ્રાપ્તિમાં પરિણમીને અગાઉથી જ પરિપૂર્ણ થઈ ગયો હોય, તો સુધારેલી જોગવાઈને પ્રતિકૂળ કબજાથી માલિકી હક્ક મેળવવાની ૧૨ વર્ષની મુદતને બદલે ૩૦ વર્ષ સુધી લંબાવતી જોગવાઈ તરીકે વાંચી શકાય નહીં, ભલે આવી તારીખ ૨.૧૦.૧૯૭૩ એટલે કે જે તારીખથી સુધારો અમલમાં આવ્યો હતો તે પછીની હોય. અમારી સમક્ષ નિર્ણય માટે ઉપસ્થિત થતો પ્રશ્ન, અર્થાત આદિવાસી વિસ્તારમાં આવેલી અને આદિવાસીની માલિકી ધરાવતી જમીન પર કોઈ બિન–આદિવાસી પ્રતિકૂળ કબજા દ્વારા માલિકી હક્ક પ્રાપ્ત કરવાની શરૂઆત પણ કરી શકે કે કેમ, તે પ્રશ્ન હાઇકોર્ટ સમક્ષ ન તો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો કે ન તો તેના દ્વારા તેનો કોઈ નિર્ણય કરવામાં આવ્યો હતો.

કોઈ ન્યાયિક નિર્ણય વાસ્તવમાં જે બાબત નક્કી કરે છે તેના માટે જ આધારભૂત નઝીર બને છે, નહીં કે ગર્ભિતાર્થ દ્વારા અથવા ન્યાયાધીશો પર કોઈ અનુમાનિત ઈરાદાનું આરોપણ કરીને તેમાંથી જે અર્થ ઘટાવી શકાય તે માટે, કે તેમાંથી કાયદાના એવા કોઈ સિદ્ધાંતનું અનુમાન લગાવીને કે જે ન્યાયાધીશોએ ચુકાદામાં સ્પષ્ટપણે નિર્ધારિત કર્યો ન હોય. તેમ છતાં, અમે સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે વિનિયમોના પેરા ૭–ડી ની જોગવાઈઓ અમે ઉપર નિર્ધારિત કરેલા સિદ્ધાંતના પ્રકાશમાં વાંચવાની રહેશે. મુદત અધિનિયમ, ૧૯૬૩ ના અનુચ્છેદ ૬૫ અને કલમ ૨૭ સાથે વંચાણે લેતાં વિનિયમોના પેરા ૭–ડી ના સંદર્ભમાં એક આદિવાસી અન્ય આદિવાસીની સ્થાવર મિલકત પર પ્રતિકૂળ કબજા દ્વારા માલિકી હક્ક પ્રાપ્ત કરી શકે છે, પરંતુ કોઈ બિન–આદિવાસી વ્યક્તિ કોઈ આદિવાસીની માલિકીની મિલકત પર પ્રતિકૂળ કબજા દ્વારા ન તો કોઈ હક્ક સ્થાપિત કરી શકે છે કે ન તો માલિકી હક્ક પ્રાપ્ત કરી શકે છે, કારણ કે ભારતના બંધારણ દ્વારા તે સંબંધમાં આપવામાં આવેલી સત્તાની રૂએ રાજ્ય વિધાનમંડળ અથવા રાજ્યપાલ દ્વારા પ્રખ્યાપિત કરવામાં આવેલા વિશેષ કાયદા દ્વારા તેના પર સ્પષ્ટપણે પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો છે. જ્યાં સુધી બંને કાયદાઓ વચ્ચે પરસ્પર વિરોધાભાસ હોય તે હદ સુધી સામાન્ય કાયદો વિશેષ કાયદાની જોગવાઈઓને નિષ્ફળ બનાવી શકે નહીં; અન્યથા બંને જોગવાઈઓનું સુમેળભર્યું વાચન કરીને તેમનો સમન્વય સાધવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

વાદી–અપીલકર્તા દ્વારા ખરીદવામાં આવેલી જમીન પર પ્રતિવાદી–સામાવાળા નંબર ૧ નો ગેરકાયદેસર કબજો પ્રતિકૂળ કબજા દ્વારા માલિકી હક્ક

પ્રાપ્ત કરવામાં પરિપક્વ થયો નથી એવું ઠરાવ્યા પછી, આ કેસમાં આખરી નિર્ણય માટે ઉપસ્થિત થતો હવે પછીનો મહત્વનો પ્રશ્ન વાદી–અપીલકર્તાને કઈ યોગ્ય દાદ કે રાહત મળવાપાત્ર થવી જોઈએ તે સંબંધિત છે. આ બંને મિલકતો પરસ્પર અડીને આવેલી હોવાના કારણે, જમીનનું ચોક્કસ ક્ષેત્રફળ કેટલું છે અને પ્રતિવાદી–સામાવાળા દ્વારા વાદી–અપીલકર્તાની માલિકીની મિલકત પર કેટલું દબાણ કરવામાં આવ્યું છે તે અંગે ટ્રાયલ કોર્ટ સમક્ષ મોટો વિવાદ ઉપસ્થિત થયો હતો. વાદી–અપીલકર્તાએ અમીનના અહેવાલ પર આધાર રાખ્યો હતો, જ્યારે ટ્રાયલ કોર્ટે પણ એક સ્થાનિક કમિશનર મારફતે સ્થળ મોજણી કરાવી હતી, અને સદર કમિશનરે પોતાનો અહેવાલ કોર્ટ સમક્ષ રજૂ કર્યો હતો. પ્રતિકૂળ કબજાના બચાવ અંગે હાઇકોર્ટે અપનાવેલા કાનૂની દૃષ્ટિકોણને કારણે અને તેના પરિણામે મૂળ દીવાની દાવો રદ કરવામાં આવ્યો હોવાના લીધે, હાઇકોર્ટે સદર બાબતે કોઈ ચોક્કસ તારણ નોંધ્યું નથી.

આ કેસમાં ઉપસ્થિત થતો અન્ય બીજો પ્રશ્ન એ છે કે પ્રતિવાદી–સામાવાળા નંબર ૧ દ્વારા વાદી–અપીલકર્તાની જે મિલકત પર ગેરકાયદેસર દબાણ કરવામાં આવ્યું છે, તે મિલકત પર પ્રતિવાદી–સામાવાળા નંબર ૧ દ્વારા કરવામાં આવેલા બાંધકામ સંબંધિત છે. આ અપીલની સુનાવણી દરમિયાન, પ્રતિવાદી–સામાવાળા નંબર ૧ ના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે દાવાવાળી મિલકત પર વિશાળ બાંધકામ ખડકાઈ ચૂક્યું છે, જ્યારે વાદી–અપીલકર્તાના જણાવ્યા અનુસાર કેટલુંક બાંધકામ, બલ્કે તેનો મોટો હિસ્સો, આ કોર્ટ સમક્ષ અપીલ પેન્ડિંગ હતી તે સમયગાળા દરમિયાન કરવામાં

આવ્યો છે, કારણ કે વાદી–અપીલકર્તા દ્વારા તે માટે સ્પષ્ટ અરજ કરવામાં આવી હોવા છતાં કોર્ટ દ્વારા કોઈ વચગાળાની દાદ કે મનાઈહુકમ આપવામાં આવ્યો ન હતો.

ન્યાયના હિત ખાતર તેમજ પક્ષકારો માટે યોગ્ય અને વાજબી દાદ નિર્ધારિત કરવાના હેતુસર, આ બંને પાસાઓ પર આ કેસ ટ્રાયલ કોર્ટ સમક્ષ પુનર્વિચારણા અર્થે રિમાન્ડ કરવો આવશ્યક જણાય છે. અમે આ ચુકાદાના મુખ્ય અમલી ભાગમાં આ સંબંધે યોગ્ય અને વિગતવાર નિર્દેશો આપવાનું પ્રસ્તાવિત કરીએ છીએ.

અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે. હાઇકોર્ટનો ચુકાદો રદબાતલ કરવામાં આવે છે. નીચે આપેલા નિર્દેશો અનુસાર નિર્ણય કરવા માટે આ કેસ ટ્રાયલ કોર્ટને રિમાન્ડ કરવામાં આવે છે:–

(૧) પ્રતિવાદી–સામાવાળા નંબર ૧ દ્વારા દબાણ કરવામાં આવેલા વિસ્તારનું સીમાંકન કરતો વાદી–અપીલકર્તાની માલિકીની જમીનનો કોઈ બિનવિવાદીત અથવા સાબિત થયેલો નકશો રેકર્ડ પર ઉપલબ્ધ છે કે કેમ તે ટ્રાયલ કોર્ટ શોધી કાઢશે, અને જો તેમ હોય, તો તેને સ્વીકારવામાં આવશે અને હુકમનામાનો ભાગ બનાવવામાં આવશે; જો તેમ ન હોય, તો વાદી–અપીલકર્તાની જમીનનો નકશો તૈયાર કરવા અને તેમાં પ્રતિવાદી–સામાવાળા નંબર ૧ દ્વારા દબાણ કરવામાં આવેલા વિસ્તારનું વિશેષરૂપે સીમાંકન કરવા માટે મોજણી કામગીરીમાં નિપુણ વ્યક્તિની સહાય મેળવી શકે તેવા એક

એડવોકેટ–કમિશનરની નિમણૂક ટ્રાયલ કોર્ટ કરશે.

(૨) પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોની દલીલો સાંભળ્યા પછી અને જો અનિવાર્ય જણાય તો વધારાના પુરાવા નોંધીને, પ્રતિવાદી–સામાવાળા નંબર ૧ દ્વારા કરવામાં આવેલા બાંધકામને તોડી પાડવા અને વાદી–અપીલકર્તાને જમીનનો પ્રત્યક્ષ કબજો વિશિષ્ટપણે પુનઃસોંપવા અંગે હુકમનામું પસાર કરવું અપેક્ષિત અને જરૂરી છે કે કેમ તે બાબત ટ્રાયલ કોર્ટે નક્કી કરવાની રહેશે. વૈકલ્પિક રીતે, દબાણ સાબિત થઈ ચૂક્યું હોવા છતાં, બાંધકામ તોડી પાડવા અને કબજો પરત સોંપવાના બદલામાં યોગ્ય અને વાજબી વળતર ચૂકવવા અંગેનું હુકમનામું પસાર કરવું વધુ યોગ્ય દાદ ગણાશે કે કેમ તે અંગે પણ ટ્રાયલ કોર્ટે નિર્ણય કરવાનો રહેશે.

(૩) જો ટ્રાયલ કોર્ટ વળતર મંજૂર કરવાની તરફેણમાં પોતાનો અભિપ્રાય રચે અથવા તેવા તારણ પર પહોંચે, તો તેવા વળતરનું યોગ્ય મૂલ્યાંકન આ ચુકાદો આપ્યાની તારીખના સંદર્ભમાં નક્કી કરવાનું રહેશે. ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નિર્ધારિત અને આંકવામાં આવેલા તેવા વળતરની સંપૂર્ણ ચૂકવણી કરવી, એ પ્રતિવાદી–સામાવાળા નંબર ૧ દ્વારા કરવામાં આવેલા ગેરકાયદેસર દબાણ અને અનધિકૃત બાંધકામને માફ કરવા માટેની એક અનિવાર્ય પૂર્વશરત રહેશે.

ટ્રાયલ કોર્ટે આ ચુકાદાની શરતો અને નિર્દેશો સાથે સંપૂર્ણપણે સુસંગત રહીને, આ ચુકાદાની વિધિવત જાણ કરવામાં આવે તે તારીખથી શક્ય તેટલી ઝડપે અને ગમે તે સંજોગોમાં છ મહિનાની સમયમર્યાદાની અંદર આ દાવાનો

આખરી નિકાલ કરવાનો રહેશે.

માનનીય હાઈકોર્ટમાં તેમજ આ કોર્ટમાં થયેલો સમગ્ર કાનૂની ખર્ચ પ્રતિવાદી–સામાવાળા નંબર ૧ દ્વારા ભોગવવામાં આવશે. જ્યારે ટ્રાયલ કોર્ટમાં થયેલા ખર્ચ સંબંધે નિર્ણય કરવાનો અધિકાર ટ્રાયલ કોર્ટની વિવેકબુદ્ધિ પર રહેશે.

અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે.

This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.

==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========